

door het werk in het district contact met hem gehad. Hij twijfelde er niet aan, of Sjoelga was een van de mensen die als leiders van de Krasnodonse illegaliteit waren achtergebleven. Maar hoe hem te vinden?

„Hij vertrouwde je dus niet”, vroeg Walko aan Kondratowitsj met een harde grijns. „De stommeling....” Hij begreep niets van Sjoelga's gedrag. „Hoe is het nou met je zoon?”, vroeg hij met een grimmige blik.

„Je krijgt geen hoogte van hem”, antwoordde Kondratowitsj dof. „Ik heb het hem op de man af gevraagd: Ga je bij de Duitsers dienen? Vertel het mij, je vader, eerlijk, dan weet ik wat ik van je te verwachten heb. Dacht je, dat ik zo'n rund zou zijn om voor hun te gaan werken? Als ik gewoon m'n gang blijf gaan, zal ik het er heus niet minder om krijgen, heeft hij me geantwoord”.

„Een heldere kop, dat merk je direct, heel wat anders dan zijn vader”, grinnikte Walko. „Daar moet je gebruik van maken. Je moet maar goed rond bazuinen dat hij door de sowjetregering veroordeeld is. Dat is voor hem alleen maar voordelig en de moffen zullen jou, als zijn vader, meer met rust laten”.

„Ach, ach, oompje Andrei, dat had ik nooit van je gedacht, dat je me nog eens met zulke gijntjes aan zou komen”, bromde Kondratowitsj kwaad.

„Nou ben je toch al zo oud geworden en je wilt de moffen nog steeds met zijden handschoentjes aanpakken! Ben je aan je werk gebleven? Nee?”

„Wat voor werk? De mijn is toch opgeblazen?”

„Nou ja, heb je je op de fabriek gemeld?”

„Ik begrijp je niet goed, kameraad directeur....” Kondratowitsj wist werkelijk niet meer wat hij denken moest van Walko's raadgevingen, die zo verschilden van wat hij zich onder zijn plicht voorstelde.

„Je hebt je dus niet gemeld. Je moet je melden”, vervolgde Walko rustig. „Je kunt immers op verschillende manieren werken? Het is belangrijk dat wij onze mensen bij elkaar hebben”.

Walko bleef die nacht in het huisje van de weduwe, maar de volgende dag verwisselde hij van woonplaats. Zijn nieuwe adres was alleen aan Kondratowitsj bekend, in wie hij een grenzeloos vertrouwen had.

Met behulp van Kondratowitsj, Ljoebka en ook Sergei Lewasjof en de meisjes Iwantzof — die Ljoebka hem had aan-



bevolen — kwam Walko er in enkele dagen achter wat de Duitsers in de stad van plan waren en kreeg hij verbinding met de nog in Krasnodon verblijvende leden van de partij en enige partijloze vrienden. Maar ook zo vond hij Sjoelga niet. De enige die hem met de plaatselijke ondergrondse kon verbinden was Ljoebka, maar haar optreden en karakter deden Walko vermoeden dat zij tot de inlichtingendienst behoorde en haar geheimen voorlopig niet prijs zou geven. Hij besloot dus zelfstandig te handelen, in de hoop dat alle wegen wel ergens tezamen zouden komen. En zo zond hij Ljoebka naar Oleg Kosjewoi, die hem nu van dienst kon zijn.

„K-kan ik oompje Andrei persoonlijk spreken?“, vroeg Oleg, pogend zijn opwinding te verbergen.

„Nee, persoonlijk krijg je hem niet te zien“, antwoordde Ljoebka met een raadselachtig glimlachje. „Oh ja, wij moeten het over die liefdesaangelegenheden hebben. Ninotsjka, kom eens hier en maak kennis met deze jongeman!“

Oleg en Nina reikten elkaar de hand, beiden een beetje verlegen.

„Geeft niets, jullie wennen wel aan elkaar“, zei Ljoebka. „Ik laat jullie nu alleen en dan gaan jullie maar gezellig arm in arm een wandelingetje maken en over jullie plannetjes babbelen. Ik wens jullie veel plezier“, zei zij nog en met schelms schitterende oogjes huppelde zij met fladderende rokken het schuurtje uit.

Zij stonden elkaar aan te kijken, Oleg — bedremmeld en verward, Nina — met iets uitdagends in haar ogen.

„Hier kunnen we niet blijven“, zei zij een beetje moeilijk. „We zullen een eindje gaan wandelen. En het is inderdaad beter als je me maar een arm geeft“.

Op het onaandoenlijke gezicht van oom Kolja verscheen een trek van stomme verwondering toen hij, over het plaatsje lopend, even later zijn neef gearmd met dat onbekende meisje weg zag wandelen.

Zij waren beiden nog zo jong en weinig ervaren, dat zij zich lange tijd niet konden bevrijden van dat gevoel van wederzijdse bevangenheid. Iedere keer dat hun lichamen elkaar raakten, stokten de woorden hen in de keel. Hun ineengestrengeelde armen leken hen van gloeiend ijzer.

Volgens de afspraak die Oleg gisteravond met zijn makkers had gemaakt, moest hij de straat langs het park in. In bijna alle huizen van de Sadowajastraat en langs het park waren



Duitsers, maar zodra ze het tuinhekje van Olegs huis uit waren begon Nina over zaken te spreken, op een zachte, rustige toon, alsof zij een heel intiem gesprek voerden:

„Je kunt oompje Andrei niet ontmoeten, je moet via mij verbinding met hem houden.... Daar moet je je niet beledigd door voelen, ik heb hem ook nog nooit gezien. Ik moet je van hem vragen, of jij geen jongens weet, die er achter kunnen komen wie van de onzen door de Duitsers gearresteerd zijn...”

„Een van de jongens, een heel handige knaap, heeft dat al op zich genomen”, antwoordde Oleg vlug.

„Oompje Andrei heeft gezegd, dat je me alles moest vertellen, wat je wist, zowel van de onzen als van de Duitsers”.

Oleg bracht haar over wat Tjoelenin hem had verteld van de ondergrondse werker die door Ignat Fomin was verraden en ook wat Wolodja Osmoechin hem die nacht had medege-deeld.

„Terwijl wij hier liepen te praten, heb ik drie luchtdoel-kanonnen geteld: rechts van de school, daar, iets naar achteren en d-daarnaast een schuilkelder. Auto's zie ik nergens....”

„En dat vierloops-machinegeweer en de twee Duitsers op het dak van de school dan?” vroeg zij plotseling.

„Die heb ik niet gezien”, antwoordde hij verwonderd.

„Maar vanaf dat dak kunnen zij het hele park overzien”, zei zij met enig verwijt in haar stem.

„Jij hebt dus ook alles bekeken? Hebben ze jou dat ook opgedragen?”, vorste Oleg met schitterende ogen.

„Nee, dat heb ik uit mezelf gedaan. Kwestie van gewoonte”, antwoordde zij en keek Oleg van onder haar zware wenkbrauwen uitdagend aan, of zij zich niet teveel bloot had gegeven.

Maar hij was nog naief genoeg om niets achter haar woorden te zoeken.

„Ah, daar zijn de auto's, een hele rij. Ze zijn helemaal ingegraven, alleen de rand van de kap steekt nog boven de grond uit en daar staat een veldkeuken te roken. Zie je het? Niet direct kijken”, zei Oleg geestdriftig.

„Ik hoef helemaal niet te kijken. Zolang ze die uitkijkpost op het dak niet hebben teruggetrokken, kun je die letters toch niet opgraven”, zei zij rustig.

„D-dat is waar....”. Hij keek haar tevreden aan en begon te lachen.



„Kun je mij vertellen hoe ik Osmoechin kan vinden als oompje Andrei naar hem vraagt?" Oleg gaf haar het adres van Zjora Aroetjoenjantz.

Zij waren al aan elkaars nabijheid gewend en liepen zonder haast verder. De sterke, vrouwelijke arm van Nina rustte vertrouwelijk in die van Oleg. Zij waren het park al voorbij. Rechts, langs de met standaardhuisjes bebouwde straat, stonden Duitse vrachtwagens en personenauto's van verschillende merken, waaronder een radiowagen en een grote autobus van het Rode Kruis, waar wat soldaten om heen stonden. Links strekte zich een onbebouwde vlakte uit en aan de andere kant daarvan, bij een stenen gebouw, dat er uitzag als een kazerne, drilde een Duitse sergeant met witblauwe epauletten een groepje gewapende Russen in burger. Zij stelden zich op, verspreidden zich weer, tirailleerden en oefenden zich in het handgemeen. Het waren allen al wat oudere mannen. Op hun mouwen droegen zij een band met een swastika.

„Een moffen-gendarme. Die leert de politie hoe ze ons moeten arresteren", zei Nina met fonkelende ogen.

„Hoe weet je dat?", vroeg hij, zich herinnerend wat Tjoelenin hem had verteld.

„Ik heb ze al eerder gezien".

„Dat tuig", zei Oleg vol verachting en haat. „Dat soort moest je allemaal wurgen...."

„Dat zou best de moeite waard zijn", vond Nina ook.

„Zou jij partisaan willen zijn?", vroeg hij onverwacht.

„Ja zeker".

„Ja, maar stel je je wel goed voor, wat dat betekent? Een partisaan timmert nooit aan de weg, maar zijn werk is zo groots en nuttig! Hij doodt één Duitser, dan een tweede en een derde, hij doodt een honderdste, maar de honderd en eerste kan hem doden. Hij vervult zijn eerste opdracht, zijn tweede, zijn tiende, maar bij zijn elfde kan hij er zelf aan gaan. Dat werk eist zoveel zelfopoffering! De partisaan hecht nooit waarde aan zijn eigen leven. Hij zal nooit zichzelf boven het geluk van zijn vaderland stellen. En als hij zijn plicht tegenover het vaderland moet vervullen, aarzelt hij niet, zijn leven te geven. En nooit verlaat of verraadt hij zijn kameraden. Ik zou partisaan willen zijn", zei Oleg met zoveel oprechte en kinderlijke geestdrift, dat Nina haar ogen naar hem ophief en hem vol vertrouwen aanzag.



„Zeg, zullen wij elkaar alleen maar zien als er werk te doen is?“, vroeg Oleg opeens.

„Nee, hoezo? We kunnen elkaar wel vaker ontmoeten.... als we vrij zijn“, zei Nina een beetje verlegen.

„Waar woon je?“

„Heb je nu even tijd? Wil je me misschien naar huis brengen? Ik wou dat je mijn nichtje Olja leerde kennen“, zei zij, er niet geheel van overtuigd dat ze dat inderdaad zo graag wou.

Gelukkig met zijn nieuwe vriendschap en met de wijze waarop de zaak marcheerde, kwam Oleg, rammelend van de honger, thuis.

Maar het was hem blijkbaar niet gegeven die dag te eten. Oom Kolja kwam hem tegemoet:

„Ik sta je al een hele tijd op je te wachten, Sproetenkop (zo noemden zij de oppasser) zoekt je overal“.

„Hij kan v-verrekken“, vond Oleg nonchalant.

„Je kunt toch maar beter een beetje uit zijn buurt blijven. Viktor Kistrinof is weer in de stad, gisteravond kwam hij even aan. Hij was al bij de Don en toen hebben de moffen hem teruggestuurd. Laten we naar hem toegaan, zijn hospita heeft gelukkig geen inkwartiering“, zei oom Kolja.

Viktor Kistrinof, een jong ingenieur, collega en vriend van Nikolai Nikolajewitsj, begroette hen met groot nieuws.

„Hebben jullie het gehoord? Stetzenko is tot burgemeester benoemd“, riep hij, als een grimmige hond zijn tanden tonend.

„Welke Stetzenko? De chef van het planbureau?“, vroeg oom Kolja verwonderd.

„Dezelfde“.

„Schei nou uit met die gijntjes“.

„Het is helemaal geen gijntje“.

„Maar dat kan toch niet! Zo een rustige, goeie werker, die zijn hele leven nog nooit een vlieg kwaad gedaan heeft!“

„De man die nooit bij een borreltje mankeerde, je kon je geen kaartavondje voorstellen zonder dat meneer Stetzenko er bij was, de man waar iedereen over sprak.... — daar heb je hem nou, die flinke kerel, die goeie kerel, meneer Stetzenko — onze burgemeester“, schreeuwde Kistrinof koud en snijdend als een mes, helemaal buiten zichzelf en spuwend van woede.

„Waarachtig, ik moet er even inkomen“, zei Nikolai Nikolajewitsj, die het nog steeds niet geloven kon. „Er was toch



geen enkel ingenieurspartijtje waar hij niet uitgenodigd was. Hoeveel borreltjes heb ik niet met hem gekocht! Ik heb nog nooit een afvallig, wat zeg ik, ik heb nog nooit een hard woord van hem gehoord.... En als hij nou nog het een of andere verleden had! Maar iedereen kent hem precies, of ze hem hebben zien geboren worden. Zijn vader was een klein ambtenaartje en hij zelf was nooit ergens in betrokken".

„Ik heb zelf wodka met hem gedronken! En nou zal hij ons wel, dank zij de oude vriendschap, als eersten in onze nek grijpen. Doen wat hij zegt of...." en Kistrinof maakte met zijn slanke vingers een gebaar of hij een strop om zijn hals legde. „Daar heb je je sympathieke kerel!"

Zonder op de zwijgende Oleg te letten, braken zij er zich nog lang het hoofd over, hoe het kon gebeuren, dat iemand die zij al jaren kenden en die door iedereen graag werd gezien, burgemeester kon worden onder de Duitse bezetting. Als eenvoudigste oplossing drong zich op, dat de Duitsers Stetzenko onder bedreiging met de dood gedwongen hadden zijn ambt te aanvaarden. Maar waarom hadden zij dan juist Stetzenko uitgezocht?

En toen zei hem ook een innerlijke stem — de heldere stem van het geweten, die het gedrag der mensen bepaalt als zij voor de zwaarste en moeilijkste beslissing van hun leven staan — dat zij, gewone, eenvoudige sowjet-ingenieurs, als zij door de bezetter voor de keus gesteld werden, de dood zouden verkiezen boven die smaad.

Nee, de zaak was blijkbaar niet zo eenvoudig; dat Stetzenko alleen maar voor een bedreiging gezwicht was. En overdonderd door dat onbegrijpelijke, herhaalden zij voor de zoveelste keer:

„Stetzenko! Hoe is het mogelijk.... denk het je eens even in! Je vraagt je af, wie je nu nog kunt vertrouwen!"

En zij haalden hun schouders op en staken hun handen verbijsterd in de lucht.



## XXIV

Stetzenko, de chef van het planbureau van de steenkool-trust, was nog betrekkelijk jong, zo ergens tussen de vijf-en-veertig en vijftig. Hij was inderdaad de zoon van een klein ambtenaartje dat voor de revolutie bij de accijnzen werkte en hij was ook inderdaad nooit „ergens in betrokken” geweest. Hij was ingenieur-econoom en had zijn hele leven als econoom op de planbureaux van verschillende industriële organisaties gewerkt.

Men kon niet beweren, dat hij met grote snelheid de ambtelijke ladder beklom. Maar hij bleef toch ook niet steeds op dezelfde plaats staan: men zou het zo kunnen uitdrukken dat hij wel niet van verdieping naar verdieping sprong, doch van sportje tot sportje de maatschappelijke ladder opklauwerde. Hij was echter nooit tevreden met de plaats die hij innam.

Hij was niet ontevreden omdat zijn werklust, zijn energie en kennis niet voldoende tot hun recht kwamen en hij daardoor niet van het leven ontving wat hij meende te verdienen. Hij was ontevreden omdat hij niet alle gunsten en weldaden van het leven ontving zónder dat hij er in de vorm van arbeid, energie of kennis iets voor terug moest doen. Toen hij nog jong was, had hij met eigen ogen gezien dat zo een leven tot de bijzonder aangename mogelijkheden behoort en uit de boeken en artikelen over de toestanden in het buitenland; die hij zo graag las, bleek dat iedere dag opnieuw.

Niet dat hij wenste een fabelachtig rijk man te zijn, een groot-industrieel, een koopman of een bankier, want dat zou ook energie en opwindung van hem vergen: eeuwige strijd, de concurrenten, stakingen en dan die beroerde crises — de duivel zal ze halen! Maar er bestaan immers van die stille, aardige inkomentjes, de een of andere rente of gewoon een rustig en goed betaald erebaantje, overal bestaan die, alleen maar „niet bij ons”. En uit de gehele ontwikkeling „bij ons”



merkte Stetzenko, dat hij, hoe ouder hij werd, steeds verder van zijn ideaal verwijderd was. Daarom haatte hij de maatschappij waarin hij leefde.

Maar terwijl hij ontevreden was over de structuur van de sowjetmaatschappij en over zijn persoonlijk lot, stak Stetzenko nooit een vinger uit om een van beiden te veranderen want hij was bang voor alles. Hij durfde niet eens stevig te roddelen en hij was maar een doodgewoon huis-tuin-en-keuken-roddelaartje dat nooit verder ging, dan er over te praten hoeveel die en die wel dronk en wie met wie een verhouding scheen te hebben. Hij critiseerde nooit bepaalde personen, noch die uit zijn omgeving, noch hen die ver weg in Moskou waren, maar sprak graag in algemene termen over de bureaucratie in de bedrijven, het gebrek aan persoonlijk initiatief in de handelsorganisaties, over de leemten in de opleiding van de jonge ingenieurs in vergelijking met „zijn tijd” en over het ruwe en onbeschaafde optreden van de bedienden in restaurants en badhuizen. Hij verwonderde zich nooit over iets en was geneigd van iedereen letterlijk alles te geloven. Als iemand iets vertelde over een grote fraude, een raadselachtige moord of een slecht huwelijk, zei Stetzenko:

„Ik ben er niet verbaasd over. Je kunt nu eenmaal alles verwachten. Weet je, ik heb eens een verhouding gehad met een vrouwtje — heel beschaafd, ze was overigens getrouwd — en die heeft me bestolen....”

Zoals bij de meeste mensen was alles waarmee hij zich kleepte, waar hij zijn kamers mee meubileerde, waarmee hij zich wuste en waarmee hij zijn tanden poetste, een product van de vaderlandse industrie en vaderlandse grondstoffen. En in gezelschap van ingenieurs die een opdracht in het buitenland hadden gehad, hield hij ervan dit, onder een glaasje wodka, simpeltjes en listig te onderstrepen: „Alsjeblieft, sowjet-product”, zei hij dan, met zijn gevulde en, bij zijn gezette gestalte, opvallend kleine hand, even over de mouw van zijn gestreepte colbertje strijkend. En dan wist men niet of hij dat nu vol trots of vol minachting zei.

Maar heimelijk was hij zo jaloers op de buitenlandse das-sen en tandenborstels van zijn collega's, dat zijn rode, kale hoofd zich met zweet bedekte.

„Een prachtig hebbedingetje”, zei hij. „Stel je toch eens voor! Een sigarettenaansteker en tegelijkertijd een zakmesje



en een pulverisator! Nee, zoiets hebben wij toch maar niet", vond deze burger van het land waar honderden en duizenden boerenvrouwen op enorme landbouwmachines over hun kolchozvelden reden.

Hij zong de lof van de buitenlandse films, hoewel hij ze niet had gezien en kon een paar uur per dag buitenlandse tijdschriften zitten bekijken; niet de bladen over economie en mijnwezen, want hij kende geen vreemde talen, en poogde ook niet ze te leren, maar die, welke zijn collega's wel eens meebrachten: modebladen en tijdschriften met veel foto's van elegant geklede dames en van dames, die zo ver mogelijk waren uitgekleet.

Maar in al deze uitingen, voorkeuren, gewoonten en neigingen was niets opvallends, niets dat hem bepaald anders deed zijn dan de mensen uit zijn omgeving. Want zeer vele mensen die geheel andere interesses, werkzaamheden en hartstochten hadden dan hij, bleken in een toevallig gesprek over verschillende dingen dezelfde meningen en voorkeuren te hebben als Stetzenko en zij dachten er niet aan, dat deze dingen in hun leven de tiende, de honderdste of de laatste plaats innamen, terwijl zij voor Stetzenko de kern van zijn gehele leven uitmaakten.

En zo zou hij voortleven, deze gezette, trage, onopvallende, achtenswaardig-solide huichelaar met zijn rode gezicht en zijn kale hoofd, zijn lage, diepe stem en zijn kleine rode oogjes van drinkebroer, zo zou hij voortleven tot het einde van zijn dagen, met niemand werkelijk bevriend, door iedereen geacht, van de gehate dagen en nachten van werk naar de zittingen van de bedrijfsraad waar hij constant lid van was, van borreluurtjes naar kaartavondjes, gestadig, onafhankelijk van zijn eigen wil sportje voor sportje de lange ladder van de ambtelijke loopbaan beklimmend — zo zou hij voortleven, als niet....

Dat het land waarin hij leefde geen stand kon houden tegen de Duitse legers, was voor deze obscure figuur van het begin af aan vanzelfsprekend. Niet dat hij op de hoogte was van het oorlogspotentieel van de beide landen of dat hij de internationale verhoudingen overzag — noch van het een, noch van het ander had hij het flauwste begrip en hij wilde er niets van weten ook. Maar het land, dat zo weinig beantwoordde aan zijn levensideaal kon immers geen stand houden tegen het land waar dit ideaal, zoals hij meende, ten



volle verwezenlijkt was. En reeds op die Zondagmorgen in Juni, toen hij door de radio de rede van Molotof hoorde, voelde hij in zijn diepste binnenste een soort van onrust, een soort opwinding bij de gedachte, dat het tijd werd het zinkende schip te verlaten.

Bij ieder bericht van de ontruiming van steden die steeds verder van de grens lagen, voelde Stetzenko dat het ook steeds urgenter werd een ander, zeewaardiger schip op te zoeken. En toen Kief door de Duitsers werd ingenomen, was Stetzenko, om zo te zeggen, al bezig de kiel te leggen van dat nieuwe schip en had hij grootse plannen voor zijn bouw en tewaterlating.

Zo ging, toen de Duitsers in Krasnodon kwamen, Stetzenko geestelijk dezelfde weg die Napoleon in levende lijve was gegaan toen hij van Elba ontvluchtte en naar Parijs trok.

Lange tijd en uiterst onbeleefd weigerde de schildwacht en daarna de oppasser hem de toegang tot generaal von Wentzel. Tot overmaat van ramp kwam baboesjka Wera uit het huis en zonder precies te weten hoe het gebeurde, nam Stetzenko, die erg bang voor haar was, haastig zijn hoed af, maakte een diepe buiging en deed of hij over het plaatsje liep om vlugger van de ene straat in de andere te komen. Baboesjka zag daar niets vreemds in. Toch bleef hij bij het tuinhekje staan wachten tot de jonge adjudant het huis uitkwam.

De dikke Stetzenko huppelde, met zijn hoed in de hand, achter de Duitse officier aan. De adjudant wees, zonder naar hem te kijken en zonder in te gaan op wat Stetzenko vertelde, naar het gebouw van de Kommandantur.

De stadscommandant Stobbe, Sturmführer van de SS, was een van die, allen naar één model gegoten, oude, Pruisische gendarmes, die Stetzenko in zijn jeugd dikwijls in geïllustreerde bladen had gezien, als er een ontmoeting tussen twee van Europa's vorsten had plaats gehad. Sturmführer Stobbe was van het zwaarbloedige type, de twee punten van zijn peperen-zoutkleurige snor waren opgekruld als de staart van een zeepaardje, zijn paffige, met een net van fijne, blauwe adertjes bedekte wangen, waren opgezet door het vele bier en zijn uitpuilende ogen hadden die troebele, groen-glazige kleur waarbij het niet mogelijk is te onderscheiden waar de iris in het hoornvlies overgaat.

„Wilt U bij de politie komen?“, blafte Sturmführer Stobbe



met terzijdestelling van alles wat niet ter zake diende. Met zijn hoofd schuchter opzij gebogen, zijn vingers die op Frankfurter worstjes leken, stijf tegen zijn dijen gedrukt, antwoordde Stetzenko:

„Ik ben ingenieur en econoom. Ik meende....”

„Meister Brückner”, blafte Stobbe zonder hem uit te laten spreken en zijn waterige ogen waarin iris en hoornvlies samenvloeiden, puilden zover uit dat Stetzenko, zig-zag achteruit strompelend, de deur zocht en verdween.

Het politiebureau was gevestigd in een lange, één verdieping hoge, lang geleden gekalkte en weer afgeschilferde barak, die, iets lager dan het gemeentehuis, tegen een heuvel lag geleund en door een onbebouwd stuk land gescheiden werd van de wijk Wosmidomiki. Vroeger was dit de kazerne van de gemeentelijke en provinciale militie\*) en Stetzenko was voor de oorlog een paar keer in dit gebouw geweest, in verband met een diefstal die in zijn huis had plaats gehad.

Begeleid door een met een geweer bewapende Duitse soldaat, liep Stetzenko door de halfdonkere gang. Plotseling deinsde hij dodelijk verschrikt terug. Hij was bijna tegen een man die haast een halve romp boven hem uitstak, opgebotst en hij herkende in deze man met zijn ouderwetse pet, de in de gehele stad bekende mijnwerker Ignat Fomin. Ignat Fomin werd door niemand begeleid. Hij had glimmend gepoetste laarzen aan en zijn pak zag er net zo keurig uit als dat van Stetzenko. De beide keurig geklede heren liepen elkaar, even met de ogen knipperend, voorbij alsof zij elkaar niet hadden gezien.

In het wachtkamertje van het bureau waar vroeger de chef van de Krasnodonse militie zetelde, stond Stetzenko opeens voor Sjoerka Reiband, een bezorger van de broodfabriek, die altijd een ronde, zwarte kozakkenmuts met rode bol op zijn kleine, benige hoofdje droeg. De hele stad kende Sjoerka Reiband, een afstammeling van Duitse kolonisten, omdat hij brood bezorgde bij alle bedrijfscantines, broodkiosken en levensmiddelenmagazijnen. En niemand noemde hem ooit anders dan Sjoerka Reiband\*\*).

\*) De gemeentelijke en provinciale ordebewaarders worden in de S. U. millionairen genoemd.

\*\*) Sjoerka — een voor Russische oren weinig sympathieke afkorting van Alexander. N. v. d. V.



„Wasili Illarionowitsj....” wilde Sjoerka Reiband zachtjes in rustige verbazing zeggen. Toen hij echter de soldaat achter Stetzenko's rug zag opdoemen, bleef hij steken. Stetzenko boog zijn kale hoofd iets naar voren en opzij:

„Goeden morgen, meneer Reiband! Ik wil....” Hij zei niet „dienst nemen” maar, „een dienst bewijzen....”

Meneer Reiband stond op, aarzelde even en verdween toen, zonder aan te kloppen, in het bureau van de chef. Het was duidelijk dat Sjoerka Reiband een onvervangbaar onderdeel van de Neue Ordnung was geworden. Hij bleef vrij lang in het bureau van de chef, toen weerklonk een bevelend belgerinkel en een Duitse soldaat-schrijver leidde Stetzenko het bureau binnen.

Meister Brückner was eigenlijk geen Meister maar Wachtmeister, dat wil zeggen wachtmeester van de gendarmeriekazerne. Het was hier eigenlijk ook geen gendarmeriekazerne maar een gewone gendarmeriepost. De kazerne en het hoofdbureau van het district waren in het stadje Rowenki gevestigd. Overigens was Meister Brückner geen gewone wachtmeester maar hoofdwachtmeester, chef van alle wachtmeesters in zijn rayon.

Toen Stetzenko het bureau binnenkwam, zat Meister Brückner niet bij zijn schrijftafel maar stond, met zijn armen op zijn rug, achter zijn stoel. Hij was lang en niet zeer dik, hoewel hij een ingesnoerde, naar voren stekende, bolle buik had. Onder zijn ogen hingen donkere, gerimpelde zakken waarvan de oorzaak — als men die op zou sporen — meteen zou verklaren, waarom Meister Brückner het grootste deel van zijn wakende leven staand en niet zittend doorbracht.

„Ik ben ingenieur-econoom van beroep en ik heb lang als zodanig gewerkt. Ik geloof....”, zei Stetzenko, met zijn hoofd schuchter opzij gebogen, zijn worstevingertjes stijf tegen de naad van zijn broek drukkend.

Meister Brückner wendde zich tot Reiband en zei in het Duits, met iets van verachting in zijn stem:

„Zeg hem, dat ik hem bij machtiging van de Führer tot burgemeester benoem”.

In dezelfde seconde zag Stetzenko de mensen voor zich, die hem vroeger links lieten liggen of hem grof hadden bejegend en die nu afhankelijk van hem waren geworden. En diep boog hij zijn kale, met zweet bedekte hoofd voor Meister Brückner. Het kwam hem voor dat hij de wachtmeester



uitvoerig en hartelijk bedankte, maar in werkelijkheid bewoog hij slechts zwijgend zijn lippen en maakte een onderdanige buiging.

Meister Brückner sloeg een der panden van zijn tuniek opzij, waardoor zijn strak ingesnoerde, als een ballon zo bolle buik nog meer uitkwam en haalde een sigarettenkoker te voorschijn. Hij nam er een sigaret uit en stak die met een korte, precieze beweging van zijn grote, met gele huidvierkantjes bedekte hand tussen zijn lippen. Na een korte aarzeling haalde hij nog een sigaret uit de koker en stak die Stetzenko toe.

Stetzenko durfde niet te weigeren.

Daarna tastte Meister Brückner, zonder te kijken naar wat hij deed, op zijn bureau rond tot hij een reep chocolade vond, brak daar, nog steeds zonder te kijken, een paar halfgesmolten vierkantjes af en stak ook die Stetzenko toe.

„Dat is geen mens, dat is een ideaal“, vertelde Stetzenko later aan zijn vrouw.

Reiband bracht Stetzenko daarna naar de plaatsvervanger van de hoofdwachtmeester, de heer Balder, die maar gewoon wachtmeester was en in zijn gehele gestalte, manieren en zelfs in zijn zachte, lage stem, zo op Stetzenko leek dat het moeilijk zou zijn geweest die twee uit elkaar te houden, als Stetzenko een Duitse uniform aan had gehad. Van Balder kreeg Stetzenko de instructies voor de vorming van een gemeentebestuur en daar maakte hij ook kennis met de gehele structuur van de regering onder de Neue Ordnung.

Volgens deze structuur was het gehele Krasnodonse gemeentebestuur, met de burgemeester aan het hoofd, eenvoudig een van de afdelingen van de Duitse gendarmeriepost.

Zo werd Stetzenko burgemeester.

En Viktor Kistrinof en oom Kolja stonden tegenover elkaar, staken hun handen in de lucht en vroegen zich af: „Wie kun je nu nog vertrouwen?“

Die avond dat Matwei Sjoelga afscheid had genomen van Kondratowitsj, bleef hem niets anders over dan zijn schreden te richten naar Sjanghai, naar Ignat Fomin.

De gehele verschijning — Matwei Sjoelga kon nu alleen op uiterlijkheden afgaan — van Ignat Fomin maakte een gunstige indruk. Het beviel Kostiejewitsj dat Fomin, toen hij het wachtwoord hoorde, geen zenuwachtige haast toonde, maar hem oplettend aanzag, even in het rond keek, toen Kostiejewitsj



in de huiskamer liet en hem pas daar antwoord op het parool gaf. Fomin was een man van zeer weinig woorden. Hij vroeg niets, hij luisterde slechts oplettend en antwoordde op alle aanwijzingen die Sjoelga hem gaf: „Komt in orde”. Het beviel Sjoelga ook, dat Fomin thuis een vest en das onder zijn jasje droeg en over dat vest een horlogekettingje — hij zag daarin het kenteken van de beschaafde, intelligente arbeider, die was opgegroeid in de ideeën van de sowjetstaat.

Hij merkte weliswaar ook een paar kleinigheden op die niet zo zeer bij hem in de smaak vielen, maar die waren zo onbetekenend, dat zij zijn houding niet konden doen veranderen. Zij werden echter als minder aangenaam in Sjoelga's geheugen genoteerd. Hij kreeg de indruk dat Fomins echtgenote — een vettige, grote vrouw met wijd uiteenstaande, loensende oogjes en een onaangename glimlach die haar spaarzame, gele tanden ontblootte — hem, Sjoelga, wel erg vleierig en kruiperig behandelde. En onwillekeurig merkte hij de eerste avond al, dat Fomin — Ignat Semjonowitsj zoals Sjoelga hem direct noemde — een beetje gierig was: na de openhartige mededeling van Sjoelga, dat hij erge honger had, zei Fomin dat hij tamelijk krap in zijn levensmiddelen zat. En inderdaad kon men niet zeggen dat zij hem, in verhouding tot hun welstand, zo best te eten gaven. Maar Kostiejewitsj zag, dat zij hetzelfde aten als hij en hij bedacht, dat hij tenslotte niet alle omstandigheden van hun persoonlijk leven kende.

En al die kleinigheden konden de goede indruk, die Fomin op hem had gemaakt, niet teniet doen.

Maar ondertussen zou de slechtste en minste mens waar Matwei Sjoelga zonder enige keuze en door bloot toeval bij terecht had kunnen komen, beter zijn geweest dan Ignat Fomin. Want van alle mensen die in Krasnodon woonden, was Ignat Fomin de verschrikkelijkste, vooral omdat hij reeds lang had opgehouden een mens te zijn.

Tot het jaar 1930 gold Ignat Fomin — die toen in het geheel niet Ignat Fomin heette — als de rijkste en aanzienlijkste man van zijn geboortestreek, de provincie Woronezj. Hij bezat direct of door middel van tussenpersonen een tweetal molens, twee vrachtwagens, vele ploegen, twee wanmachines, een dorsvloer, drie hoeven, een tiental paarden, zes koeien, een boomgaard van enige desjatinen\*) oppervlakte en buiten

\*) 1 desjatine = 109,25 Are. N. v. d. V.



de arbeid van de vier dagloners die hij voortdurend in dienst had, kon hij nog naar goeddenken beschikken over het werk van de boeren uit verschillende dorpjes, omdat in die kleine gemeenten velen geheel afhankelijk van hem waren.

Ook vóór de revolutie was hij al een rijk man. Zijn twee oudere broers waren echter nog rijker, vooral de oudste die het bedrijf van zijn vader had geërfd. En Ignat Fomin, de jongste, die, toen hij vlak voor de eerste wereldoorlog trouwde van zijn vader als aandeel in de erfenis een eigen bedrijf had gekregen, was jaloers op zijn broers. Maar na de revolutie, toen hij uit het leger terugkwam, maakte Ignat Fomin zeer handig gebruik van zijn voorgewende armoede, deed zich voor als slachtoffer van het oude regime en drong zich in alle organen van de sowjet-macht, te beginnen met het comité van de dorpsarmoede\*), waar hij zich niet alleen als bezitloos en revolutionnair-gezind voordeed, maar waar hij ook de „onverzoenlijke vijand van de contra-revolutie” speelde.

Gebruik makend van zijn invloed in de regeringsorganen en van het feit dat zijn broers inderdaad rijke mannen waren die de sowjet-staat haatten, liet Fomin eerst zijn oudste broer en daarna zijn tweede veroordelen en verbannen, nam hun eigendom in bezit en verjoeg hun vrouwen en kleine kinderen uit hun huizen. Hij had niet het minste medelijden met die kinderen, want hij had zelf geen kinderen en zou die ook nooit krijgen. Zo werd hij wat hij tot 1930 zou blijven. Tot dat jaar beschouwden vele overheidspersonen hem als een unicum in het sowjet-land, een rijk maar volkomen loyaal man, een zogenaamde „verlichte kapitalist”.

Maar de boeren uit de omgeving over wie zijn invloed zich uitstreckte, wisten dat hij een meedogenloze uitbuiters en bloedzuiger was, een verschrikkelijk mens. En toen in het jaar '30 de collectieve boerderijen werden gevormd en de boeren met ondersteuning van de regering de rijken begonnen te onteigenen, braken de fiolen van de volkstoorn over het hoofd van Ignat Fomin los. Hij moest al zijn rijkdommen afstaan en werd naar het Noorden verbannen, maar — als aanzienlijk en naar het scheen vreedzaam man — lieten de autoriteiten hem op vrije voeten totdat hij vervoerd kon wor-

\*) Door de sovjetregering kort na de Revolutie ingestelde comité's, waarin de arme boeren georganiseerd werden ter verbetering van hun armzalige toestand. N. v. d. V.



den. Op een donkere nacht echter vermoordden Ignat Fomin en zijn vrouw de voorzitter van de dorpsowjet en de secretaris van de partijcel, die in deze dagen in het gebouw van de dorpsowjet woonden en die nacht stevig aangeschoten van een feestje kwamen. Ignat Fomin vermoordde hen en vluchtte nog diezelfde nacht met zijn vrouw naar Rostof aan de Don, waar zij hun trouwe volgelingen hadden.

In Rostof kocht hij papieren op naam van de spoorwegarbeider Ignat Semjonowitsj Fomin, papieren waardoor hij zich kon uitgeven voor een verdienstelijk arbeider. Zo kwam hij, na de bijpassende stukken voor zijn vrouw verzorgd te hebben, naar het Donetzbekken, wetend dat daar vele arbeidskrachten nodig waren en dat men niet al te nauwkeurig zou nagaan wie en wat hij was.

Hij was er vast van overtuigd, dat zijn tijd nog wel eens zou komen en in afwachting daarvan stippelde hij voor zichzelf en zijn vrouw een zeer bepaalde en duidelijke gedragslijn uit. Voor alles, wist hij, moest hij zo hard mogelijk werken: ten eerste omdat hij dan het minst zou opvallen, ten tweede omdat hij dan met zijn kennis en routine in een zekere welstand zou kunnen leven en ten derde omdat hij, hoe rijk hij ook altijd was geweest, er aan gewend was hard te werken. En bovendien was hij vast besloten niet aan de weg te timmeren, geen functies te aanvaarden, onderdanig te zijn tegenover zijn chefs en — God beware — niets en niemand te critiseren.

Zo stond deze huichelaar na verloop van tijd niet alleen als een behoorlijk en een eerlijk arbeider bij zijn chefs bekend, maar ook als een man van grote bescheidenheid en discipline. Hij had de zelfbeheersing om zelfs toen de Duitsers al vlak bij Worosjilofgrad waren, niets in zijn gedrag te wijzigen. Hij twijfelde er niet aan of de Duitsers zouden ook naar Krasnodon komen. En slechts toen men hem vroeg of hij in het geval de Duitsers de stad zouden bezetten, zijn woning ter beschikking wou stellen van de ondergrondse, had hij zich bijna verraden — met zoveel kracht steeg de vreugde over het leed van zijn vijanden en de naderende wraak in hem op. En zelfs dat hij thuis vest en das droeg en een horlogeketting — hetgeen Matwei Sjoelga zo prettig aandeed — vond zijn oorzaak niet in zijn gevoel voor netheid en ordelijkheid. Als alle andere arbeiders kleepte hij zich zeer eenvoudig, maar nu hij de Duitsers ieder uur verwachtte, had hij zijn beste



kleren uit de kast gehaald. Hij wilde een goede indruk op de Duitsers maken, dat was alles.

Terwijl Stetzenko bij Meister Brückner en daarna bij wachtmeester Balder was, lag Matwei Sjoelga in diezelfde barak in een klein, donker kamertje, murw geslagen en bebloed.

Het deel van de barak waar Sjoelga lag, bestond uit een paar door een nauwe gang van elkaar gescheiden hokjes en kamertjes en was vroeger de enige gevangenis en plaats voor verzekerde bewaring, die Krasnodon rijk was. De nieuwe orde — Ordnung! — bestond er in, dat die paar kamertjes en hokjes nu volgepropt waren met mannen, vrouwen, jongelieden en grijsaards. Dit waren de mensen uit de stad en de omliggende dorpen, die onder verdenking stonden: sowjet-employé's, partisanen, communisten of komsomoltzen, mensen die door woorden of daden de Duitse uniform hadden beledigd, mensen die hun joodse afkomst hadden verheimelijkt, mensen die waren aangehouden omdat zij geen papieren hadden en mensen die alleen maar waren gearresteerd omdat zij mensen waren. Zij kregen bijna geen eten en zij werden niet alleen niet gelucht, maar men liet hen zelfs niet uit hun cel om hun behoefte te doen. In de kamertjes hing een ondragelijke stank en de oude, beschimmelde vloeren van de barak waren doordrenkt met uitwerpselen en bloed.

Maar hoe volgepropt die cellen ook waren, Matwei Sjoelga — of Evdokim Ostaptsjoek, onder welke naam hij was gearresteerd — kreeg een cel alleen.

Hij werd reeds bewusteloos geslagen toen zij hem kwamen halen. Hij verzette zich uit alle macht en ontwikkelde zulk een kracht dat het een hele tijd duurde voor de Duitsers hem de baas waren.... Daarna werd hij hier, in de gevangenis, geslagen door Meister Brückner, wachtmeester Balder en SS-Rottenführer Fenbong, door de chef van politie Solikofski en door de Russische politieagent Ignat Fomin. Zij hoopten, nog vóór hij tot zichzelf was gekomen, zijn wil te breken. Maar als Matwei Sjoelga al niets los liet in gewone omstandigheden, des te minder liet hij iets los als hij er een felle strijd voor moest voeren.

Hij was zo sterk dat hij, hoewel murw geslagen en bebloed, niet was gaan liggen omdat hij zo uitgeput was, maar omdat hij zichzelf gedwongen had enige rust te nemen. Als zij hem



een tweede keer zouden komen halen, kon hij weer net zoveel en zolang vechten als nodig was!

Zijn gezicht was geschaafd en verminkt en uit zijn ene oog vloeiden een paar druppels bloed. Zijn arm was gruwelijk kapot en gekneusd, want onderofficier Fenbong had er — even boven de pols — met een ijzeren staaf op staan beuken. Zijn hart brak als hij zich voorstelde hoe, ergens in dit wijde land, de Duitsers zijn vrouw en zijn kinderen net zo martelden als hem — hen martelden om te weten te komen wat en waar hij, Matwei, was en hoe hij geen enkele mogelijkheid had hen te helpen.

Maar feller dan door de lichamelijke en geestelijke smart die hij moest doorstaan, werd Kostiejewitsj gefolterd door het bewustzijn, dat hij in handen van de vijand was gevallen zonder zijn taak vervuld te hebben en dat hij dit aan zichzelf had te wijten.

De in zijn toestand zo natuurlijk schijnende rechtvaardiging, dat niet hij, maar de anderen die het werk zo slecht hadden georganiseerd, de schuld droegen van zijn falen, kwam slechts in de eerste ogenblikken na zijn arrestatie in hem op en direct verwierp hij dit excuus weer als een leugenachtige troost voor zwakke naturen. Zijn levenservaring had hem geleerd, dat het welslagen van alle gemeenschappelijke ondernemingen noodzakelijkerwijs afhangt van een menigte personen waaronder zich altijd een aantal bevinden die hun deel van het werk niet behoorlijk doen. Maar alleen een jammerlijk zwak mens zal — als hij in bijzondere omstandigheden voor een bijzondere taak staat en die niet vervullen kan — die anderen de schuld van zijn eigen falen geven. De heldere stem van zijn geweten zei Kostiejewitsj, dat hij — de bekwame man met de grote illegale ervaring — juist voor deze bijzondere taak in deze bijzondere omstandigheden was uitgezocht om met zijn wil, zijn ervaring en zijn organisatorische talenten alle gevaren, moeilijkheden, gebreken, hinderpalen en fouten van anderen te overwinnen en goed te maken. Matwei Sjoelga kon en wilde niemand beschuldigen van zijn falen. En het bewustzijn dat hij niet alleen zichzelf, maar ook de gehele zaak waarvoor hij verantwoordelijk was in het verderf had gestort, martelde zijn ziel met meer wreedheid dan al zijn andere smarten tezamen.

De niet tot zwijgen te brengen stem van zijn geweten bleef hem steeds de waarheid voor houden, dat hij ergens, op



een bepaald moment, iets verkeerd had gedaan. Steeds weer opnieuw doorzocht hij zijn geheugen naar de kleinste kleinigheid van alles wat hij had gedaan en gezegd na het afscheid met Iwan Fjodorowitsj Protzenko en hij kon niet vinden waar of wanneer hij verkeerd had gehandeld.

En in zijn vreselijk lijden, in zijn ondragelijke zielesmart wendde hij zich in gedachten tot Protzenko en vroeg:

„Hoe gaat het met jou, Iwan Fjodorowitsj? Hoe is het met je? Versla jij die vervloekte beulen, ben jij sterker dan zij, ben je slimmer dan zij? Of scheuren zij jou, net als mij, je hart uit je lichaam? En pikken de raven der steppe misschien al aan je vrolijke, vriendelijke ogen?”

## XXV.

De Duitsers hadden hen nog voor het ochtendgloren omsingeld en nu liep het al tegen de avond.

Eens had hier een beek gelopen, die in de Noordelijke Donetz uitmondde. De beek was al zolang verdroogd, dat de bewoners van de nabije nederzetting Makarof Jar zich al niet meer herinnerden wanneer er ooit water in was geweest. Op de plaats waar vroeger de beek liep, was nu een bebost ravijn dat heel nauw was bij de oude bron op de heuvel en vandaar steeds breder uitliep tot de monding. Het had de vorm van een driehoek en het bos liep in een brede strook tot aan het water van de Donetz.

Iwan Fjodorowitsj lag in het kreupelhout, op de moeilijkst te verdedigen plaats van het ravijn, bij de nauwe kloof op de top van de heuvel. Een Duitse kogel was langs zijn hoofd geschampt en had een stukje huid en haren meegenomen. Het bloed drupte langs zijn slaap en was daar gestold, maar Iwan Fjodorowitsj voelde het niet. Hij lag in de struiken en schoot uit een machinegeweer. Naast hem stond een tweede mitrailleur af te koelen.

Er waren nog maar een paar mensen om hem heen.

Ekaterina Pavlofna, Protzenko's vrouw, was reeds lang niet



meer bij haar gewonden. Met een strenge uitdrukking op haar bleke gezicht lag zij vlakbij haar man in het struikgewas verscholen en schoot. Al haar bewegingen waren welberekend, precies, efficiënt, vol ingehouden energie en van een onbewuste, natuurlijke gratie; het was of zij haar machinegeweer alleen met de toppen van haar vingers bediende.

Rechts van haar lag de oude Narezjni, een kolchozboer uit Makarof Jar en een mitrailist „die nog wist wat hij aan de moffen had”, zoals hij zichzelf beschreef.

Een jongen van dertien jaar, de kleinzoon van Narezjni, lag tussen de munitiekisten en verwisselde de trommels. En achter de kisten, in een holle weg, zat de adjudant van de gisteren gesneuvelde commandant en bromde, zonder de warme en kleverig geworden hoorn van zijn veldtelefoon een ogenblik los te laten, in zijn codetaaltje:

„Mammie luistert....Mammie luistert.... Wie? Uitstekend tante.... Heb je weinig pruimen? Ga maar bij je neef halen... Mammie luistert, mammie luistert.... Bij ons alles in orde. Hoe is het met jullie? Verre familieleden? Geef ze op hun bliksem.... Zusje! Zusje! Zusje! Waarom heb je je verslapen? Broertje vraagt of je hem links aan een beetje vuur kunt helpen....”

Als de maan niet zo helder was geweest, hadden zij 's nachts over de Donetz kunnen zwemmen en de dans ontspringen. De partisanenbasis aan de andere kant, bij Mitjaskinskaja, was weliswaar reeds lang geleden door de Duitsers ontdekt en vernield, maar het zwaarbeproefde „benzineblik” van Protzenko, dat in een gecamoufleerd lemen bouwseltje was opgeborgen, was als door een wonder gespaard gebleven. En in ieder geval lag de overzijde van de rivier in het ressort van een andere Duitse overheid, daar begon het gebied van Rostof al en was het gemakkelijker zich verscholen te houden en zich in groepjes van twee of drie te verspreiden. Maar de nachten bleven helder als de dag. Er bleef hun nog één kans: bij het aanbreken van de nacht de omsingeling te verbreken en de steppe in te vluchten. Maar zelfs als het een deel van de troep mocht gelukken de steppe te bereiken, dan was hun spel toch verloren. En door deze wetenschap werd Iwan Fjodorowitsj zwaarder gefolterd dan door de verantwoording die hij voor het leven van zijn mensen voelde, zwaarder dan door de gedachten aan zijn eigen dood en die van zijn vrouw.

Zij waren lang niet kwaad begonnen, lang niet kwaad. In



de onmiddellijke nabijheid van Worosjilofgrad zaaiden zij schrik en wanorde onder de naar het Oosten rijdende Duitse colonnes, zij schoten achtergebleven soldaten en officieren neer, staken grote benzinetanks in brand, veroverden munitiewagens en joegen in de dorpen de Duitse landbouw-administrateurs op.

Maar een paar dagen geleden omsingelden de SS-troepen de gehele aan de Donetz grenzende vierhoek tussen Worosjilofgrad, Krasnodon, Goendorofskaja en Makarof Jar en begonnen dit gebied systematisch uit te kammen. Hun groep zat in dat beboste ravijn gevangen als in een rattenval.

Over een afstand van vele wersten\*) was de steppe die zich langs de Donetz uitstreckte zo dicht bewoond, dat de mijnen, nederzettingen en dorpjes bijna in elkaar overliefen. De partisanengroepen waren echter in blinde navolging van de organisaties in beboste streken en grote onbewoonde vlakten opgebouwd en de groepen van dit type waren niet geschikt voor de strijd in het dichtbevolkte Donetzbekken. Die gedachte boorde en treiterde in Protzenko's hoofd, maar hij mocht niemand, zelfs zijn vrouw niet, deelgenoot maken van die gedachten, hij moest zelfs voorwenden dat alles volgens plan verliep.

Klein, slank, blozend, reeds met een zachte, donkere boerenbaard om zijn kin, lag Iwan Fjodorowitsj in de struiken, schoot met grote doeltreffendheid op de vijand en maakte ondertussen grapjes met de oude Narezjni. Hoe gespannen de situatie ook was, toch waren zij blij met elkaars nabijheid en men kon niet zeggen dat hun gesprek dat zij voerden nu bepaald hoogdravend was.

Zo ongeveer ieder half uur vroeg Iwan Fjodorowitsj, met dat schelmse vonkje in zijn ogen:

„Nou, Kornei Tichonowitsj, heb je het nog steeds warm?”

Waarop Kornei Tichonowitsj niet achter kon blijven en antwoordde:

„Ik wil niet zeggen dat ik zit te bibberen van de kou, maar zo bar warm heb ik het nou ook weer niet”.

En als de moffen het erg bont maakten, zei Iwan Fjodorowitsj:

„Als ze nou eens uitschejen met die flauwe granaatjes en eindelijk eens met piepers begonnen te gooien, dan kregen

\*) 1 werst = 1,067 km. N. v. d. V.



we het tenminste eens lekker warm. Wat jij Kornei Tichonowitsj?"

Waarop Kornei Tichonowitsj weer niet achter kon blijven en rustig antwoordde:

„Dat moeten dan toch wel griezelig grote piepers zijn, als ze ons ermee willen wegpesten, Iwan Fjodorowitsj...."

In de gelaatstrekken van Narezjni lag iets Moldavisch, zelfs iets Turks. Hij had een krullende, pekzwarte baard, zwarte, snelle ogen en met zijn pezige schouders en gebruinde handen, was hij taai als riet en bij alle schijnbare traagheid van zijn bewegingen, vol ontembare energie.

De groep waarover Protzenko, na de dood van de commandant, het bevel had genomen, bestond voor een deel uit lieden die voor dit werk waren achtergebleven — fabrieksarbeiders, studenten en militieairs en voor een ander deel uit boeren van de omliggende kolchozen en dorpen, die zich bij hen hadden aangesloten — meest oudere mannen en jonge jongens. De oude Narezjni was Protzenko vooral dierbaar omdat hij tot hen gekomen was zonder dat iemand hem daartoe had aangespoord, omdat hij gekomen was met zijn kleinzoon, de zoon van zijn zoon, die in het leger was.

„Nou Kornei Tichonowitsj, heb je het nog steeds warm?" vroeg Protzenko voor de zoveelste keer.

Plotseling hoorden zij beiden, door het geratel van de mitrailleurs heen, uit de richting van Makarof Jar motorge-ronk naderen. Zij hielden zelfs even op met schieten.

„Hoor je dat, Kornei Tichonowitsj?"

„Ja".

Met een waarschuwende blik keek Protzenko naar zijn vrouw en klemde zijn lippen op elkaar ten teken dat zij moest zwijgen.

Langs de weg die van hieruit niet zichtbaar was, reed een groep motorrijders die de SS te hulp moest komen. Ook in de andere delen van het ravijn was het geronk blijkbaar te horen. De telefoon ratelde koortsachtig.

De zon was al onder, maar de maan was nog niet opgekomen. Het was tussen licht en donker en de schaduwen werden vager. Een paar in elkaar overgaande, tere tinten gloeiden nog aan de hemel en over de aarde, de struiken en bomen, over de gezichten van de partisanen, de geweren en de in het gras verspreide patroonhulzen lag dat vreemde, vale licht, dat ieder ogenblik door de duisternis opgeslokt kan worden.



Deze aarzeling tussen dag en nacht duurde enige minuten en toen verspreidde zich plotseling een ontastbare rijp of dauw die zich in dikke druppels op de struiken en het gras afzette.

Het gebrul van de motoren, dat vanuit de richting van Makarof Jar steeds dichterbij kwam, vulde nu het gehele ravijn. Nu hier, dan daar weerklonken een paar schoten en vlak bij de rivier werd het vuur steeds heviger.

Iwan Fjodorowitsj keek op zijn horloge.

„'t Schiet al op.... Terjochin! Om 21 uur nul nul....”, zei hij zonder zich om te draaien tot de adjudant bij de telefoon. Iwan Fjodorowitsj had met de commandanten van de groepen die over het ravijn verspreid waren, afgesproken, dat zij zich op zijn signaal met hun mannen zouden verzamelen op de holle weg die bij een oud beukenbosje in de steppe uitliep. Van daaruit moesten zij proberen door te breken. Dit ogenblik was reeds nabij.

Om de aandacht van de Duitsers af te leiden, moesten de twee groepen die het bos aan de oever van de Donetz verdedigden, nog enigen tijd op hun post blijven en voorwenden dat zij een laatste wanhopige poging deden, de rivier over te steken. Iwan Fjodorowitsj keek vlug om zich heen om iemand te zoeken die hij naar hen toe kon zenden.

Onder de partizanen die het hoogst gelegen deel van het ravijn beschermden, bevond zich een jongen uit Krasnodon, de komsomoltz Evgeni Stachowitsj die tot de komst van de Duitsers in Worosjilofgrad de commandantencursussen van de school voor volksweerbaarheid gevolgd had. Hij onderscheidde zich onder de partizanen door zijn ontwikkeling, zijn beheerste manieren en zijn reeds zeer vroeg ontwikkelde kennis en ervaring van het werk in collectieven. Iwan Fjodorowitsj, die niet veel vertrouwen stelde in de adressen die Sjoelga hem had gegeven, was van plan Stachowitsj te gebruiken als verbindingsman met de Krasnodonse ondergrondse. En nu zag Protzenko links van zich Stachowitsj' bleke gezicht en vochtige, verwarde haren, die anders in zwierige, blonde lokken zijn trots opgeheven hoofd omgaven.

De jongen was zeer zenuwachtig, maar zijn eigenliefde verbood hem dekking te zoeken in de diepte van het ravijn. Dat beviel Iwan Fjodorowitsj. Hij stuurde Stachowitsj. Evgeni Stachowitsj nam krampachtig glimlachend zijn opdracht in ontvangst en rende toen, diep voorovergebogen, naar de rivier.

„Let nou op, Kornei Tichonowitsj, dat jij niet ook achter-



blijft", zei Protzenko tot de moedige oude, die de aftocht van zijn groep zou dekken.

Vanaf het ogenblik dat de bij de oever verscholen partizanen zogenaamd de Donetz poogden over te steken, concentreerde het grootste deel der Duitse troepen alle aandacht op dat punt en het gehele vijandelijke vuur was op het bos en de rivier gericht. Het fluiten van de kogels en het ritselende geluid waarmee zij door de struiken vlogen, vloeiden samen tot één snijdend gehuil. Het scheen dat de kogels in de lucht werden versplinterd en de mannen hadden het gevoel of zij gloeiend lood ademden.

Toen hij Protzenko's bevel van Stachowitsj had ontvangen, verzamelde de commandant, die tevens stafchef was, het grootste deel van zijn mannen op de holle weg en bleef zelf met een twintigtal partizanen achter om de aftocht te dekken. Stachowitsj werd verschrikkelijk bang en hij was graag met de anderen mee gegaan. Maar ook dat was gevaarlijk en, gebruik makend van een ogenblik dat niemand op hem lette, kroop hij ergens tussen de struiken. Hij drukte zich plat tegen de grond en sloeg zijn jasje over zijn hoofd, om dat afschuwelijke gefluit van de kogels wat minder te horen.

In de enkele ogenblikken dat het oorverdovende geraas van het geconcentreerde vuur iets minder werd, hoorde hij de korte, harde bevelen van de Duitse officieren. Kleine afdelingen Duitsers begonnen hier en daar, ergens in de richting van Makarof Jar, het bos binnen te dringen.

„Vooruit jongens, het is tijd", zei de stafchef opeens. „Stormpas....!"

De partizanen staakten plotseling het vuren en renden achter hun commandant aan. Hoewel de vijand geen moment met schieten ophield en het vuren zelfs versterkte, leek het hen of er een absolute stilte heerste toen zij door het bos holden. Zij renden zo hard zij konden voort en de hijgende adem van hun voorman was het enige dat zij hoorden. Daar zagen zij reeds de donkere gestalten van hun kameraden, die, dekking zoekend, vlak naast elkaar op de holle weg lagen. En terwijl ze zich op de grond lieten vallen, kropen zij op handen en voeten naar hen toe.

„Dat was met Gods hulp", zei Iwan Fjodorowitsj, die bij een oude beuk stond, prijzend. „Is Stachowitsj er ook?"

„Ja", zei de stafchef, zonder er bij na te denken.

De partizanen keken rond, maar konden hem niet ontdekken.



„Stachowitsj“, riep de stafchef zachtjes, zijn mannen afzoekend. Maar Stachowitsj was er niet.

„Jullie hebben 'm natuurlijk zo geknepen, dat je niet eens gemerkt hebt, dat ze hem hebben neergeschoten. Misschien hebben jullie hem ook nog gewond ergens achtergelaten“, maakte Protzenko zich kwaad.

„Ik ben toch zeker geen kleine jongen, Iwan Fjodorowitsj“ antwoordde de stafchef gekrenkt. „Toen wij uit onze stelling gingen, was hij bij ons, zo groot als hij is. En we zijn steeds bij elkaar gebleven, hebben elkaar geen moment uit het oog verloren“.

Op dat ogenblik zag Iwan Fjodorowitsj de voorzichtig door het struikgewas op hem toe kruipende, nog steeds lenige gestalte van de oude Narezjni en achter hem aan zijn dertienjarige kleinzoon met nog enige andere strijders.

„Ach, goeierd, daar ben je! Vriend!“, riep Protzenko, niet bij machte zijn gevoelens te verbergen.

Plotseling draaide hij zich om en zei schel, voor allen duidelijk hoorbaar: „Geeft acht“. In de houding van de tegen de grond gedrukte partisanen, kwam iets van de lenige spanning van een lynx.

„Katja“, zei Iwan Fjodorowitsj zachtjes, „Blijf bij me in de buurt.... Als ik.... Als mij....“ Hij wuifde even met zijn hand. „Vergeef me“.

„Vergeef jij mij....“ Heel even boog zij haar hoofd. „Als jij er door komt en ik....“

Hij liet haar niet uitspreken en zei:

„En als ik.... Vertel het de kinderen“.

Dat was alles wat zij nog tegen elkaar konden zeggen.

„Voorwaarts!“, riep hij schel en rende als eerste van onder de beschutting der bomen weg.

De maan, die net boven de horizon uitkwam, verlichtte twee rijen mensen die als een vlucht wilde eenden in V-formatie achter hun leider aan over de steppe scheerden. Zij wisten niet hoeveel er van hen achter gebleven waren en hoeveel er voortrenden. Schreeuwen konden zij niet meer, het leek of zij geen adem en geen hart meer hadden. Zwijgend holden zij voort, sommigen schoten nog onder het rennen, anderen hadden hun wapens weggeworpen om sneller te kunnen lopen.

Iwan Fjodorowitsj keek snel achterom en zag Katja en Narezjni met zijn kleinzoon. Dat gaf hem nieuwe kracht.

Plotseling hoorden zij ergens in de verre steppe zware



motorfietsen ronken. Eerst kwam het geluid van rechts, toen van links en van achteren. Even later hoorden zij het doffe gedreun ook recht voor zich uit — zij waren aan alle kanten ingesloten.

Een ogenblik dacht Iwan Fjodorowitsj dat alles verloren was. Het enige, dat hen nog overbleef was, hier, midden in de kale steppe, in een kring te gaan liggen en met ere te sneuvelen.

Maar hun instinct toonde de mannen een andere uitweg: zich verspreiden, in de aarde verzinken, onhoorbaar als een slang voortkruipen, gebruik maken van het vage licht van de maan en iedere insnijding in de bodem. En een voor een werden zij onzichtbaar. Binnen een paar minuten waren Protzenko, Katja en Narezjni met zijn kleinzoon alleen in de door de maan verlichte steppe. Zij bevonden zich nu tussen de komkommervelden van een kolchoz, die over een oppervlakte van enige hectaren voor en achter hen lagen uitgestrekt.

„Even wachten, Kornei Tichonowitsj. Ik heb geen asem meer”. Iwan Fjodorowitsj liet zich zwaar op de grond vallen.

„Zet alles op alles, Iwan Fjodorowitsj”, zei Narezjni, zich snel over hem heen buigend en hem zijn warme adem in het gezicht blazend. „We kunnen nu niet uitrusten. Achter die heuvel daar, is een dorp waar ik mensen ken die ons zullen verbergen....”

En door de komkommer- en meloenenvelden klommen zij, achter Narezjni aan, tegen de heuvel op.

Zij klommen tot de top en zagen toen, op ongeveer tweehonderd meter afstand, de door zwarte raamvlakken onderbroken witte muren van een groep lemen huisjes. Dit was het dorp.

De komkommervelden strekten zich uit tot de weg die tussen de kris-kras door elkaar gebouwde huisjes liep. Bijna op hetzelfde ogenblik dat ze de huisjes zagen, raasden een paar motorfietsen langs de weg en reden het dorp in. Nog steeds weerklonken hier en daar korte series schoten uit een automatisch geweer, soms scheen ook iemand het vuur te beantwoorden en die droge, korte geluiden vonden hun martelende echo in het hart van Iwan Fjodorowitsj.

De blonde kleinzoon van Narezjni — hij leek in het geheel niet op zijn grootvader — hief af en toe zijn schuchter-vragende kinderogen naar Iwan Fjodorowitsj op en het was heel moeilijk die blik te beantwoorden.



Uit het dorp kwamen de bonkende slagen van deuren die met geweerkolven worden gerammeid en Duitse vloeken. Dan was het even stil en plotseling weerklonk de verschrikte schreeuw van een kind of het snikken van een vrouw, dat overging in een zacht gejammer om even later weer op te gieren tot een snikkende smeekbede. Hier en daar klonk in het dorp en de steppe weer het geronk van motorfietsen, eerst één, toen een paar en daarna scheen de gehele groep weer voort te rijden. De maan stond nu in volle helderheid aan de hemel. Iwan Fjodorowitsj, Katja, die haar been aan haar schoen had opgehaald en Narezjni met zijn kleinzoon lagen op de grond, kletsnat van het zweet en rillend van kou. Zo wachtten zij tot in het dorp en de steppe alles stil was.

„Nou, het is tijd om eens te gaan kijken”, fluisterde Narezjni. „We zullen een voor een naar beneden kruipen, achter elkaar”.

In het dorp hoorden zij de voetstappen van de Duitse patrouille. Een enkele keer vlamde een lucifer of een sigaretten-aansteker op. Iwan Fjodorowitsj en Katja bleven ergens, midden in het dorp, achter een huisje in de wilde vermoutheu-  
liggen en Narezjni kroop met zijn kleinzoon door het prikkeldraad van een hekje. Enige tijd scheen zij van de aardbodem verdwenen te zijn. De eerste hanen begonnen te kraaien. Plotseling lachte Iwan Fjodorowitsj zachtjes.

„Wat is er?”, fluisterde Katja.

„De moffen hebben alle hanen de nek omgedraaid, in het hele dorp kraaien er maar een stuk of twee, drie!”

Voor het eerst sinds dagen keken zij elkaar weer oplettend en nadenkend aan en hun ogen glimlachten elkaar toe. Op dat ogenblik hoorden zij van achter het hekje een gefluister.

„Waar zijn jullie? Kom naar het huis toe”.

Een magere, grofgebouwde vrouw keek hen over het hekje aan. Haar zwarte ogen glansden in het maanlicht.

„Sta maar op, jullie hoeven niet bang te zijn, er is hier niemand”, zei zij.

Zij hielp Katja door het hekje.

„Hoe heet U?”, vroeg Katja zachtjes.

„Marfa”, antwoordde de vrouw.

„Nou, hoe is het met de Nieuwe Orde?”, vroeg Iwan Fjodorowitsj haar met een grimmig lachje, toen hij, Katja en de oude Narezjni met zijn kleinzoon in het huisje om de tafel zaten.



„Die Nieuwe Orde, nou, die gaat zo. De Duitsers zijn gekomen en wij moesten meteen per dag 6 liter melk van iedere koe afleveren en 9 eieren in de maand voor iedere kip die we hadden”, antwoordde Marfa in het Oekraïns, Iwan Fjodorowitsj verlegen en tegelijkertijd met iets van primitieve vrouwelijkheid in haar ogen aanziend.

Zij liep al tegen de vijftig, maar in alle bewegingen waarmee zij de tafel dekte en eten klaar maakte, lag iets jongs en soepels. Het helder gewitte huisje, waarvan de wanden met houtsnijwerk versierd waren, was vol kinderen, van klein tot groot. De twee oudsten, een jongen van veertien en een meisje van twaalf, waren opgestaan en hielden buiten de wacht.

„Nu twee weken geleden moesten we weer vee leveren. Er zijn niet meer dan honderd hoeven in het dorp en dit was al de tweede keer dat we twintig koeien moesten afstaan. Dat heb je met die Nieuwe Orde”.

„Nou moet je niet zo schelden, tantetje Marfa, we kennen ze toch nog uit het jaar '18. Die verdwijnen net zo vlug als ze gekomen zijn....!”, zei Narezjni en plotseling begon hij, zijn sterke tanden tonend, luid te lachen. In zijn grauwe, gebruide Turkengezicht fonkelden de ogen vol vrolijke overmoed.

Iwan Fjodorowitsj keek even van opzij naar Katja, wier strenge gelaatstrekken zich tot een lief glimlachje verzachtten.

„Als ik het goed zie, hebben ze je toch nog niet helemaal geplukt, tantetje Marfa. Je hebt nog wel wat in huis, geloof ik”, zei Iwan Fjodorowitsj, met een knipoogje in de richting van Narezjni naar de tafel wijzend, waarop Marfa met ruime hand witte kaas, zure room, boter en eieren met spek had uitgestald.

„Net of U niet weet, dat in een goed Oekraïns huis nooit alles opgegeten is en nooit alles gegapt wordt, zolang ze moeder de vrouw niet dood hebben geslagen”, schertste Marfa met zo'n meisjesachtige bloos van verlegenheid over haar eigen, wat grove openhartigheid, dat Iwan Fjodorowitsj en Narezjni het uitproestten en Katja breed glimlachte.

„Ik heb mijn mond voorbijgepraat”, lachte ook Marfa.

„Ja, ja, jij bent een pienter wijfje”, zei Iwan Protzenko met een tikje tegen zijn slaap. „Ben je eigenlijk lid van de kolchoz of werk je op je eentje?”

„Ik ben in de kolchoz, maar nu hebben we een soort vacantie tot de moffen weer weggaan”, antwoordde Marfa. „De



Duitsers trekken zich niets van ons aan. Al het land van onze kolchoz hoort nu bij het Duitse.... hoe heet het ook weer? ....Reich. Wat betekent dat toch eigenlijk, Kornei Tichonowitsj?"

„Reich betekent Reich en de pokken zullen ze ermee krijgen", grinnikte de oude.

„Toen ze door het dorp trokken, hebben ze een papier voorgelezen van een zekere Rosenberg. Wie is die schooier, Kornei Tichonowitsj?"

„Nou, dat is Rosenberg, dood zal-ie vallen", antwoordde Narezjni.

„Die Rosenberg zegt, dat we van nu af aan de grond in eigen gebruik krijgen, maar hij heeft er niet bij verteld wie voor het Duitse Reich moet werken en wat er met het vee en de machines gebeurt. De machines staan daar maar te roesten, want ze hebben ons met sikkels naar het veld gestuurd om ons kolchoz-koren voor hun Reich te maaien. Wij kunnen al haast niet meer met sikkels omgaan. We trekken maar naar het veld en gaan lekker in het koren liggen slapen...."

„En de starosta\*)?", vroeg Iwan Fjodorowitsj.

„Onze starosta is goed", antwoordde Marfa.

„Pienter wijfje", zei Protzenko weer met hetzelfde bewonderende tikje tegen zijn slaap. „En waar is je man?"

„Waar zou-ie zijn? In het leger. Mijn Gordei Kornejenko is in het leger", zei ze ernstig.

„En zeg nou eens eerlijk, je hebt zoveel kinderen en nou laat je ons bij jou onderduiken. Zit je helemaal niet in angst voor hen of voor jezelf?", vroeg Iwan Fjodorowitsj plotseling weer in het Russisch.

„Nee ik ben niet bang", zei zij ook in het Russisch, hem met haar zwarte, jonge ogen recht aankijkend. „Laat ze me m'n kop maar afslaan, ik ben niet bang. Ik zal tenminste weten, waarvoor ik dood ga. En vertelt U mij nou of U met de onzen aan het front in verbinding staat".

„Ja zeker", antwoordde Iwan Fjodorowitsj.

„Zeg ze dan, dat ze tot het einde door moeten vechten. Laten onze mannen zich niet sparen", zei zij, met de overtuiging van een eenvoudige, eerlijke vrouw. „Ik zeg maar zo, misschien is ons vadertje" — zij zei „ons vadertje" alsof

---

\*) „de oudste", d.i. de burgemeester. N. v. d. V.



ze uit naam van haar kinderen over haar man sprak — „misschien is ons vadertje al gesneuveld. En misschien komt hij nooit meer terug, maar we weten tenminste waar het goed voor was en als onze regering er weer is, zal die de vader van mijn kinderen worden....”

„Pienter wijfje”, zei Iwan Fjodorowitsj voor de derde maal en ontroerd bleef hij enige tijd met gebogen hoofd voor zich uit zitten staren.

Marfa wees Narezjni en zijn kleinzoon een slaappleats in de hut aan en verborg zonder enig spoor van angst hun wapens. En Iwan Fjodorowitsj en Katja bracht zij naar een oude, van boven met wilde vermooth begroeide, naast het huis uitgegraven voorraadskelder, waar het zo kil was als in een graf.

„Het zal wel een beetje vochtig zijn, maar ik heb twee vachten voor jullie neergelegd”, zei zij verlegen. „En daar ligt wat stro”.

Zij waren nu alleen en zaten enige tijd zwijgend in de inktzwarte duisternis op het stro.

Plotseling omvatte Katja met haar warme handen Iwan Fjodorowitsj' hoofd en drukte het tegen haar borst. Hij voelde iets warmes en zachts in zijn hart opkomen.

„Katja, we moeten weer helemaal van voren af aan beginnen, helemaal vanaf het allereerste begin”, zei hij, zich opgewonden uit haar omhelzing bevrijdend. „We zullen in ons volk duizenden mensen van het soort van Narezjni en Marfa vinden, duizendmaal duizend! Nee.... laat die Hitler zijn hele Duitse natie maar voor de domme houden. Daar zijn het immers moffen voor! Maar ik geloof niet dat hij handiger is dan Iwan Protzenko. Dat zal niet gaan”, zei Iwan Fjodorowitsj Protzenko grimmig.



## XXVI.

Zoals — onzichtbaar voor het menselijk oog — onder de wortels van de bomen en planten, door spleten en nauwe onderaardse gangetjes, diep onder de oppervlakte van de aarde, het grondwater geruisloos en onophoudelijk in vele verschillende richtingen sijpelt, zo zwierven — langs de paden van steppen en bossen, van bergen en ravijnen, langs de oevers van kronkelende rivieren, door de straten en stegen van steden en dorpen, over de drukke bazars en door eenzame, donkere bergkloven — miljoenen mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards van alle volkeren die ons land bewonen, van plaats naar plaats.

Uit hun geboorteplaats verjaagd, weer naar hun geboorteplaats terugkerend, op zoek naar oorden waar men hen niet kende, door de frontlinie naar het vrije sowjetgebied sluipend, zich listig en onopvallend uit een omsingeling bevrijdend, vluchtend uit krijgsgevangenschap of concentratiekampen, door nooddrift gedwongen op zoek naar kleding en voedsel, wapens dragend voor de strijd tegen de onderdrukker — partisanen, ondergrondse werkers, vermomde spionnen, agitators, verkenneren van de illegaliteit, verkenneren van het terugtrekkende grootse leger van het grootse volk, zij allen zwermde door het land, ontelbaar en ongeteld als zandkorrels....

Langs de weg door de steppe, vlak bij de Donetz, loopt een kleine, blozende man onder de gloeiende zon. Hij is gekleed in eenvoudige boerenkleden en hij heeft een donkere, zachte boerenbaard. Op zijn schouders draagt hij een grove, linnen zak. Zoals hij lopen er duizenden en nog eens duizenden rond....

Hoe kan iemand weten wie hij is? Hij heeft blauwe ogen. Maar kan men dan van iedereen weten wat voor ogen hij heeft? En kan men soms iedereen aan zijn ogen herkennen? Misschien danst er in de ogen van die kleine, blozende man wel een vonkje als een baldadig harlekijntje en Herr Wacht-



meister of misschien zelfs Herr Hauptwachtmeister denkt dat het gewone, alledaagse ogen zijn. De kleine, blozende man met zijn zwarte baardje en zijn boerenkleren gaat naar Worosjilofgrad en verdwijnt daar in de menigte. Waarom is hij naar de stad gegaan? Misschien heeft hij in die zak op zijn rug boter of kaas of een wilde eend, die hij op de markt wil ruilen tegen spijkers of zout en misschien is hij wel de verschrikkelijkste der mensen, in staat om al het gezag te ondermijnen van de allerhoogste chef van de zevende afdeling van de Feldkommandantur, Dr. Schulze.

Een jonge man slaapt, rillend van kou, ergens in een kuil in de steppe. Als de zon hem iets later op de ochtend begint te verwarmen, slaat de damp van zijn kleren af. De zon heeft het vochtige spoor al opgedroogd, dat de jongen op het gras achterliet toen hij uit de rivier kwam. Wat moet hij geweest zijn toen hij, na een lange zwemtocht langs de oever, 's nachts met zijn natte kleren aan in de steppe insliep. Maar als de zon nog wat warmer wordt, ontwaakt hij en loopt verder. Zijn lichte, blonde haren drogen weer op en leggen zich van zelf in zwierige, schilderachtige lokken om zijn slapen. De tweede nacht slaapt hij in een mijnwerkersdorpje in het eerste het beste huis waar men hem onderdak biedt, omdat hij bijna familie is: hij komt uit Krasnodon, heeft in Worosjilofgrad gestudeerd en gaat nu weer naar huis terug. En zonder aarzelen loopt hij op klaarlichte dag Krasnodon binnen. Hij weet niet wat er met zijn ouders is gebeurd, of er misschien Duitsers bij hem thuis zijn ingekwartierd en daarom gaat hij eerst naar zijn schoolvriend, Wolodja Osmoechin.

In Wolodja's huis hadden een paar dagen geleden nog Duitsers gewoond, maar die zijn nu weg.

„Zjenja....! Waar kom jij vandaan!”

Maar Wolodja's kameraad antwoordt, op zijn als altijd wat hoge en officiële toon:

„Vertel me eerst eens, wat je zo al doet”.

Hij is een oude vriend van Wolodja, deze komsomoltz Evgeni Stachowitsj. Tussen hen bestaan geen geheimen en Wolodja vertelt hem van al zijn doen en laten.

„Mooi zo”, zegt Stachowitsj. „Ik had ook niet anders van je verwacht....” Hij zegt het op beschermende toon, maar daar heeft hij waarschijnlijk ook wel het recht toe. Hij hunkert niet alleen als Wolodja van verlangen, aan de ondergrondse strijd



deel te nemen, hij heeft al met de partizanen mee gevochten en volgens zijn eigen woorden is hij officieel door de staf naar Krasnodon gestuurd om daar de illegaliteit te organiseren.

„Geweldig”, zegt Wolodja vol eerbied. „We moeten onmiddellijk naar Oleg....”

„Wie is die Oleg?”, vraagt Stachowitsj arrogant, want Wolodja spreekt Oleg's naam met grote eerbied uit.

„Dat is nog eens een vent, jô”, antwoordt Wolodja vaag.

Nee, Stachowitsj kent Oleg niet, maar als het een bruikbare kerel is, waarom zou hij dan niet naar hem toegaan?

Een man in burgerkleren, maar met een militaire houding, klopt zachtjes op de huisdeur van de familie Bortz. Alleen de kleine Loesja is thuis. Moeder is naar de markt om een van hun kledingstukken te ruilen tegen levensmiddelen en Walja....Nee, vader is ook nog thuis, maar dat is juist het ergste. Vader, met zijn donkere bril, verstopt zich direct in de klerenkast en Loesja loopt met bonzend hart, pogend er volwassen uit te zien, naar de deur en vraagt zo onbevangen mogelijk: „Wie is daar?”

„Is Walja thuis?”, vraagt een prettige, schuchtere mannenstem van achter de deur.

„Nee....”. Loesja wacht gespannen.

„Maak eens open. Wees maar niet bang”, antwoordt dezelfde stem. „Met wie spreek ik?”

„Loesja”.

„Loesja, Walja's zusje? Maak eens open! Wees maar niet bang”.

Loesja opent de deur. Op het stoepje staat een haar onbekende, goedgebouwde, bescheiden jongeman. In Loesja's ogen is hij volwassen. Hij heeft zachte ogen en een mannelijke trek in zijn heel mager gezicht. Met die glimlachende ogen kijkt hij naar Loesja, tikt even aan zijn pet en vraagt beleefd:

„Komt zij gauw terug?”

Loesja neemt het eerbetoon ernstig en goedgunstig in ontvangst.

„Ik weet het niet”, antwoordt zij, ernstig naar de ogen van die grote man opkijkend.

Zijn gezicht krijgt een teleurgestelde uitdrukking. Hij blijft even zwijgend staan en tikt dan weer aan zijn pet. Maar zodra hij zich met militaire precisie omdraait en weg wil gaan, vraagt Loesja snel:

„Kan ik een boodschap overbrengen?”



In zijn ogen danst opeens een spottend lachje, maar hij zegt volkomen ernstig:

„Zegt U maar dat haar verloofde gekomen is....”, en loopt snel het stoepje af.

„Maar gaat U dan direct weg? Waar kan ze U dan vinden?” roept Loesja hem opgewonden achterna. Maar ze zegt het te schuchter en te laat, hij loopt al door de Derewjannajastraat in de richting van de overweg.

Walja is verloofd.... Loesja is volkomen verrast. Dat kan ze natuurlijk niet aan vader vertellen en met moeder mag ze er helemaal niet over spreken. „We kennen hem helemaal niet. Maar misschien gaan ze nog niet direct trouwen”, stelt ze zichzelf gerust.

Een groep jongelui — twee jongens, bijna nog kinderen, en twee meisjes — wandelen in de steppe. Waarom wandelen in deze vreselijke tijd, als letterlijk niemand eraan denkt te gaan wandelen, twee jongens en twee meisjes door de steppe? Het is een gewone, weekse dag en zij wandelen midden onder werktijd, ver van de stad, door de steppe. Maar aan de andere kant is het helemaal niet verboden te wandelen. Zij lopen paarsgewijs: een jongen met blond, kroezig haar, blootsvoets en met vlugge, lenige bewegingen en een door de zon gebruid meisje met goudblonde vlechten; de andere jongen heeft lichtblond haar, is klein en sproetig en naast hem loopt een stil, heel simpeltjes gekleed meisje met schrandere oogjes — dat is Tosja Mastsjenko. De paartjes dwalen heel ver van elkaar af en komen dan weer samen. Onvermoeibaar wandelen zij van 's ochtends tot 's avonds, dorstig en geblakerd door de gloeiende zon, waar die lichtblonde jongen nog driemaal zoveel sproeten door krijgt. Ieder ogenblik bukken zij zich en rapen iets op, dat zij in hun hand houden of in hun zak steken: patronen, handgranaten, soms een Duitse revolver een Russisch geweer. Daar steekt niets wonderlijks in. Zij wandelen op de plek, waar de laatste gevechten van het terugtrekkende Rode Leger plaatsvonden, bij de nederzetting Werch-nedoewannaja. Inplaats van die wapens echter naar de Duitse Kommandantur te brengen, brengen zij ze naar een verborgen plaats in het bos en begraven ze daar. Maar dat ziet niemand.

Eén keer vindt de vlugge, lenige jongen, die de belhamel van het groepje is, een ontzekerde mijn. Onder de ogen van het meisje met de goudblonde vlechten maakt hij het helse ding met bijzonder preciese bewegingen van zijn eeltige vin-



gers onschadelijk. Er moeten wel veel mijnen in deze streek liggen. Hij leert zijn vrienden hoe zij landmijnen moeten zekeren. Mines kunnen ook te pas komen.

Het meisje met de goudblonde vlechten komt 's avonds thuis, donkerbruin verbrand, moe, opgewonden, — en het is niet de eerste keer dat zij zo thuis komt. Loesja ziet kans haar even in het tuintje te lokken. Met in het donker glanzende ogen vertelt zij haar zuster onder geheimzinnig gefluister van de verloofde.

„Wat voor een verloofde? Wat klets je nou weer?“, vraagt Walja kwaad en een beetje onthutst. Ze overweegt de mogelijkheid dat het misschien een door de Duitsers gestuurde spion was en de tegenovergestelde mogelijkheid, dat die geheimzinnige verloofde een vertegenwoordiger is van de bolsjewistische ondergrondse die van haar werkzaamheden heeft gehoord. Maar beide mogelijkheden worden weer snel verworpen. Hoewel Walja's hoofdje zo vol zit met dromen over fantastische avonturen, als een landmijn met dynamiet, is zij toch van dezelfde realistische, praktische aanleg als haar gehele generatie. In gedachten gaat zij al haar kennissen na en plotseling gaat haar een licht op. Verleden jaar lente.... De afscheidsavond van de toneelvereniging in de Leninclub. Het afscheid van Wanja Toerkenitsj, die naar de luchtdoelartillerieschool in Sebastopol ging. Hij speelde de rol van de verloofde en Walja was het meisje. De verloofde! Natuurlijk dat was het!

Wanja Toerkenitsj. Gewoonlijk speelde hij de rollen van de komische oude heertjes. Ze hadden hier natuurlijk geen Moskous Kunsttheater \*). „Mijn standpunt is“, zei Wanja altijd, „dat de toeschouwers van de eerste tot de laatste rij in hun broek moeten doen van het lachen“. En hij slaagde er volkomen in, dit doel te bereiken. In welk stuk hij ook optrad, in een zwaar op de hands drama of in de een of andere klucht, hij schminkte zich altijd als de oude tuinbaas Danilytsj. Maar als hij in het leger is, hoe kan hij dan opeens hier in Krasnodon opduiken? Hij is toch luitenant? Vorige winter was hij nog even in de stad geweest, toen hij op weg was naar Stalingrad, waar hij gedetacheerd was om zich te oefenen in het beschieten van tanks met luchtdoelgeschut.

---

\*) Het Moskouse Kunsttheater is een der centra van de dramatische kunsten in de Sovjet-Unie. N. v. d. V.



„Duurt het nog lang, moeder, hoe zit het? Laat maar, ik heb toch geen honger“. En Wanja rent naar Oleg Kosjewoi. Toerkenitsj is in Krasnodon!

Een klein, bleek meisje zwerft heel de grote wereld door. Zij zwerft door Polen en door heel de Oekraïne, een zandkorreltje in een oceaan van mensen, een zwevend zaadpluisje. Zo komt zij naar Perwomaika en klopt aan het raam van een klein huisje.

„Als je de meisjes Iwantzof ziet en een van de twee is blond, dan zijn het de meisjes Iwanichin....“

Lilia Iwanichina, vermist na de slag bij Charkof, is naar haar ouderlijk huis teruggekeerd.

Oelja hoorde het van Maja Pegliwanowa en Sasja Bondarewa. Lilia is terug, de lieve, vrolijke Lilia, de ziel van hun troepje, de eerste die zich van haar familie en vriendinnen had losgescheurd, de eerste die was ondergaan in die vreselijke wereld van strijd, vermist zonder enig nader bericht, reeds begraven en weer opgestaan!

En de drie vriendinnen — de slanke, jongensachtige Sasja Bondarewa, de als zigeunerin zo bruin verbrande Maja met haar eigennuttige, volle onderlip, altijd bezig, zelfs onder de Duitse heerschappij nog altijd iedereen opvoedend en terechtwijzend en Oelja, met de zware, zwarte vlechten over haar schouder, over haar eenvoudige donkerblauwe stippeltjesjurk, bijna de enige die zij na de Duitse inkwartiering nog over heeft — de drie vriendinnen holden naar het huis van de Iwanichins in het centrum van het voorstadsje, vlak bij de school.

Het was een vreemde gewaarwording, door het voorstadsje te lopen waar op het ogenblik geen enkele Duitser meer was. De meisjes hadden een gevoel van vrijheid, dat hen, zonder dat zij het zelf merkten, geheel deed opleven. In Oelja's zwarte ogen blonk een vrolijk en, in haar strenge gezicht onverwacht, kwajongensachtig glimlachje en het was of dat lachje zich in het gelaat van haar vriendinnen en in alles wat haar omgaf, weerspiegelde.

Zodra zij bij de school kwamen, viel hun oog op een opzichtig affiche dat op een van de panelen van de grote deur was geplakt. Als bij onderlinge afspraak renden zij er direct naar toe.



Op de affiche was een Duitse familie afgebeeld: een al wat oudere, glimlachende man met een hoed op, een voorschoot aan, daaronder een gestreept hemd met een vlinderdasje en een sigaar tussen zijn vingers. Naast hem stond zijn, eveneens glimlachende, jonge vrouw met een coquet doekje om haar haar en gekleed in een roze jurk. Om haar heen stonden en zaten kinderen van alle leeftijden, vanaf een dikke baby met opgeblazen wangen tot een blond, blauwogig meisje van een jaar of twaalf. Zij stonden op de drempel van een boerenhuisje met een hoog pannendak waar een paar kropduiven over heen liepen. En deze man met zijn vrouw en kinderen, waarvan de jongste zelfs zijn handjes uitstreckte, glimlachten verwelkomend naar een meisje in een rode rok, een wit kanten schort, ook al een coquet doekje om het haar en elegante rode schoentjes. Zij had een witte, geëmailleerde emmer in haar hand en kwam op hen toe. Het meisje was zeer gevuld, had een opvallende wipneus en een onnatuurlijke bloos en glimlachte zo breed naar de familie terug, dat al haar grote, witte tanden te zien kwamen. Op de achtergrond was een droogschuur en een stal met een hoog pannendak en duiven te zien, verder een stuk blauwe hemel, een strook land met rijpend graan en grote, bonte koeien. Aan de overkant stond in het Russisch geschreven: „Ik heb hier een tehuis en een familie gevonden” en nog iets lager en meer naar rechts: „Katja”.

Oelja, Maja en Sasja waren in de tijd dat de Duitsers in de stad waren, bijzonder met elkaar bevriend geraakt. Zij sliepen zelfs bij elkaar als in het huis van een van hen. Duitsers waren ingekwartierd en de woning van een van de twee anderen vrij was. Maar gedurende al die tijd hadden zij — als bij stilzwijgende overeenkomst en alsof zij voelden, dat de tijd er nog niet rijp voor was — gezwegen over de grootste en belangrijkste vraag van hun leven: wat te doen onder de Duitse bezetting? Zo bekeken zij ook nu zonder enig commentaar het aanplakbiljet en liepen zwijgend, zonder elkaar aan te zien, door naar de Iwanichins.

Stralend van geluk kwam de jongste van de twee zusters, Tonia met haar lange bakvissenbenen, haar wat grove neus en dikke, kastanjebruine haar, hen tegemoet.

„Jongens, hebben jullie het gehoord? God, wat ben ik blij!” riep zij, direct weer met grote tranen in haar ogen.

Het huis was vol meisjes. Onder hen vielen de meisjes



Iwantzof, die zij al in geen maanden had gezien, Oelja op.

Maar wat was er met Lilia gebeurd! Zij, met haar blonde haren en haar lieve, vrolijke ogen was altijd zo mooi blank geweest, zo helder, zacht en rond, een echt meisje van melk en bloed. Nu stond ze wat voorovergebogen voor Oelja en haar hulpeloos-zwakke armen hingen slap langs haar uitgeeerde lichaam. Op haar bleke gezichtje brandde een ongezonde blos en haar sterke, benige neus stak ver naar voren. Maar haar ogen hadden nog die zachte uitdrukking van vroeger. Nee, toch niet die van vroeger....

Oelja omhelsde haar met een heftige beweging en zij hield Lilia's smalle hoofdje lange tijd tegen zich aan gedrukt. Maar toen Lilia zich eindelijk uit de omhelzing had losgemaakt, was op haar gezicht geen enkele vertedering of ontroering te lezen. Haar zachte ogen hadden een afwezige, vervreemde uitdrukking, alsof wat zij beleefd had, haar van haar vriendinnen en haar jeugd had verwijderd, of zij hun gewone alledaagse gevoelens niet meer begrijpen kon, hoe stormachtig en oprecht zij die ook uitdrukten.

Sasja Bondarewa greep Lilia bij de handen en danste de kamer met haar rond.

„Lilka! Ben je het heus....? Liletsjka, liefje, hartje van me! Wat ben je mager geworden! Doet er niets toe, hindert niets hoor. We zullen je wel weer vetmesten. Wat een geluk dat je er weer bent, schat, lieveling!”, riep Sasja met haar directe, recht op het doel afgaande manier om haar gevoelens uit te drukken, terwijl zij met Lilia door de kamer walste.

„Laat haar nou eens los”, lachte Maja, met geprikkelde eigenliefde haar arrogante onderlip naar voren stekend. En ook zij omhelsde Lilia en kustte haar. „Vertel, vertel”, zei zij direct daarop.

En Lilia ging op een stoel zitten, midden in de kring meisjes die wat dichtër naar haar toe schoven en vervolgde met rustige, zachte stem haar verhaal:

„Ja, het was wel moeilijk voor ons, zo tussen al die manenn. Maar ik was erg blij, eigenlijk niet gewoon blij, maar echt gelukkig dat ze mij niet scheidden van de jongens van ons bataljon. We hadden immers de hele terugtocht samen meegemaakt en al zoveel mensen verloren.... Weet je, jongens het is altijd erg als de mensen sneuvelen. Maar in zo een peleton van een man of zeven, acht, waar je iedereen bij zijn naam noemt, is het net of ze familie van je zijn geworden



en als er iets met hen gebeurt, breekt je hart.... Ik herinner me nog hoe ze me vorig jaar, toen ik gewond was, naar Charkof hebben gestuurd, naar een goed hospitaal. Maar ik dacht steeds: „Hoe zou het ze nu gaan, nu ik er niet ben?“ Iedere dag schreef ik een brief en ze schreven me allemaal terug, samen of apart en ik dacht maar: „Wanneer, wanneer toch....?“ In Charkof heb ik aldoor gelopen, want toen ik een keer op de tram stapte kwam ik er helemaal ondersteboven weer uit. De mensen duwden en stootten elkaar en scholden elkaar uit. Het was niet voor mezelf, dat ik me zo ellendig voelde, maar voor iedereen. Het was heel naar, ik stond daar in mijn uniform en de tranen liepen gewoon uit mijn ogen. „Ach, als jullie het toch eens wisten“, dacht ik. „Als jullie eens wisten hoe bij ons aan het front iedere dag mensen sterven, heel rustig, zonder overbodige woorden, als jullie eens konden zien hoe ze elkaar beschermen en niet aan zichzelf denken! En dat zijn toch jullie mannen en vaders en zoons.... Als jullie daar eens aan zouden denken, dan zouden jullie elkaar niet staan te duwen en uit te schelden. Jullie moesten heel vriendelijk voor elkander zijn en alleen maar lieve woordjes zeggen en als je iemand per ongeluk had gekrenkt, moesten jullie hem troosten en over zijn hoofd strelen....“

Zij vertelde dit alles met een zachte, gelijkmatige stem, niet naar haar vriendinnen kijkend, maar door hen heen, naar iets dat in de verte lag en de meisjes waren doodstil en luisterden naar haar, zonder hun glanzende ogen een moment van haar af te wenden.

„We zaten in een kamp in de open lucht. Als het regende was je meteen gewassen. Het enige, dat we te eten kregen was een soort soep van zemelen en aardappelschillen en het werk was toch heel zwaar, wegen bouwen, onze jongens smolten weg als kaarsjes. Dat ging zo dag in, dag uit en er waren er al niet veel meer over. „Wij vrouwen“ — Lilia zei „wij vrouwen“ en niet „meisjes“ — „wij vrouwen hielden het toch nog beter uit dan de mannen. Daar was een van onze jongens uit het bataljon, Sergeant Fjodja, ik was bevriend met hem, heel bevriend“, zei zij rustig, „en die zei altijd over ons: „Jullie vrouwen hebben van binnen ergens een geheim voorraadjie zitten“. Hij heeft het zelf, toen ze ons naar een ander kamp dreven, niet volgehouden en ze hebben hem doodgeschoten. Hij was niet direct dood, hij leefde nog en keek steeds naar me. Ik moest doorlopen en ik kon hem



niet helpen en niet omhelzen en kussen, want anders hadden ze mij ook doodgeschoten...."

Lilia vertelde, hoe zij naar het andere kamp gedreven werden en daar, in de vrouwenafdeling, was een Duitse bewaakster, Gertrud Gebbech, en die mishandelde de meisjes tot zij erbij neervielen. En Lilia vertelde verder hoe zij, vrouwen, afspraken om óf zelf te sterven óf Gertrud Gebbech te doden en hoe het hen gelukte op een nacht dat zij van het werk kwamen de wacht te verschalken en Gertrud Gebbech op te wachten, haar een mantel over het hoofd te gooien en haar te wurgen en toen vluchtten zij, een paar vrouwen en meisjes, maar zij konden niet allen tezamen Polen en de Oekraïne door trekken en zij gingen uit elkaar en Lilia legde alleen die honderden en honderden kilometers af en werd verstopt en gevoed door de Polen en later door onze Oekraïners....

Dit alles vertelde Lilia, die eens een gewoon meisje uit Krasnodon was geweest, een blank, dik, lief meisje, net als zij allen. En het was moeilijk zich voor te stellen, dat dit meisje Gertrud Gebbech had gewurgd en daarna op die kleine voetjes heel het door de Duitsers bezette Polen en heel de Oekraïne doorgetrokken was. En ieder van de meisjes dacht: „Als dit alles eens over mijn hoofd was gekomen, had ik het dan volgehouden en had ik ook zo durven handelen?"

Zij was de oude Lilia en toch was zij anders. Het was niet zo, dat zij verruwd en verhard was na alles wat zij had meegemaakt, zij voelde zich niet beter dan haar vriendinnen en zij schepte niet op; neen, zij had veel van het leven leren begrijpen. In zekeren zin was zij zelfs nog zachter geworden, alsof zij wist hoe kostbaar een mens is. En al was zij naar lichaam en ziel hoekiger geworden, haar uitgeteerde gezicht werd beschenen door 't krachtige licht der menselijke goedheid.

Alle meisjes omhelsden Lilia weer, ieder van hen wilde haar strelen of tenminste even aanraken. Alleen Sjoera Doebrowina, die iets ouder was dan de andere meisjes en studente, was terughoudender, want zij was al jaloers op de vriendschap die Maja Pegliwanowa Lilia betoonde.

„Ja maar kinderen, wat heeft dat te betekenen? We zitten hier allemaal met tranen in onze ogen, wat is dat voor onzin?", riep Sasja Bonderewa opeens uit. „Vooruit, laten we wat gaan zingen". En zij wilde reeds „De donkere heuvels



slapen" aanheffen, toen de meisjes haar met een waarschuwend gesis tot de orde riepen: er woonden nu eenmaal mensen van allerlei slag in het stadje en een van de politieagenten zou toevallig voorbij het huis kunnen komen. Zij wilden een heel oud Oekraïens lied beginnen, maar Tonia stelde hen de „Zemljanka" voor.

„Dat is ook een echt Russisch lied en je kunt er geen kwaad mee", zei zij verlegen.

Maar allen vonden, dat ze al treurig genoeg waren en van die Zemljanka zouden zij nog gaan huilen. En Sasja, die van alle meisjes van Perwomaïka de grootste zangeres was, begon:

„Oh, mammatje in het straatje  
„Kijkt een jongen door het venster...."

en allen zongen mee. In dit liedje stak niets, dat een politieoor argwaan kon doen koesteren. Maar het was een lied dat zij de populaire band van Pjatnitski al vaak door de radio hadden horen spelen en juist omdat zij het zo vaak uit Moskou hadden gehoord, kwam het hen nu voor dat ze met dit lied van Perwomaïka naar Moskou gingen. Het gehele leven dat zij hadden geleid toen zij nog een natuurlijk leven konden leiden, toen ze zo vrij waren als vogeltjes in de lucht, drong met dit lied de kamer binnen.

Oelja ging bij de meisjes Iwantzof zitten, maar Olja, de oudste, ging helemaal op in haar liedje en kneep Oelja alleen maar even vriendelijk en hard in haar elleboog. In haar ogen laaide een blauw licht, dat haar onregelmatige trekken bijna een zekere schoonheid verleende. En Nina, die uitdagend van onder de machtige vleugels van haar wenkbrauwen rondkeek, boog zich plotseling naar Oelja over en fluisterde haar opgewonden in het oor:

„Je moet de groeten hebben van Kasjoek".

„Wie is Kasjoek?", fluisterde Oelja terug.

„Oleg. Voor ons", zei Nina veelbetekenend, „is hij van nu af aan altijd Kasjoek".

Oelja keek, zonder er iets van te begrijpen, naar de grond.

„Als we straks weggaan, gaan we samen naar Anatoli", zei Nina.

Oelja vroeg haar verder niets.

De zingende meisjes werden steeds levendiger en bloosden van opwindning. Zij wilden zo graag, al was het maar voor een



ogenblik, alles vergeten wat hen omringde, vergeten dat er Duitsers en politieagenten waren, vergeten dat zij zich moesten laten inschrijven bij de arbeidsbeurs, vergeten welke kwellingen Lilia had ondergaan, vergeten dat hun moeders zich thuis al ongerust maakten, omdat zij zo lang wegbleven, zij wilden zo graag dat alles net zo was als vroeger. Zodra zij het ene lied ten einde gezongen hadden, begonnen zij een ander.

„Meisjes”, zei Lilia opeens met haar zachte, doordringende stem. „Ik heb zo vaak, als ik in het kamp zat of midden in de nacht op mijn blote voeten en met honger in mijn maag door Polen liep, ik heb zo vaak aan ons Perwomaika gedacht, aan onze school en aan jullie en hoe we bij elkaar kwamen en hoe we door de steppe liepen te zingen.... Waarvoor was het toch nodig dat allemaal te vernielen en te vertrappen? Alle mensen zouden het zo goed kunnen hebben! Oeletsjka”, zei zij plotseling, „zeg eens een mooi gedicht op. Weet je nog wel, net als vroeger”.

„Wat wil je horen?”, vroeg Oelja.

De meisjes riepen om het hardst de titels van Oelja's geliefde verzen, die zij al zo vaak voor hen had voorgedragen.

„Oeletsjka, de Demon\*)”, zei Lilia.

„Wat uit de Demon?”

„Kies zelf maar”.

„Laat ze het helemaal opzeggen!”

Oelja stond op, liet haar armen rustig langs haar lichaam hangen en begon zonder verlegenheid en zonder maniertjes, met de onbevangenheid van mensen die geen gedichten schrijven en ze niet op het toneel reciteren, met haar rustige, lage stem:

De Demon, eeuwig uitgestoten,  
Vloog triest de zondige wereld door  
Toen hem 't herdenken had verdrotten  
Aan al wat hij voor goed verloor:  
De tijd dat hij als cherub lichtte  
In een gewaad van zon-azuur  
En elke staartster die haar schichten  
Fonkelend naar 't onbekende richtte,

\*) De Demon: Het grootste gedicht van Lermontof met als hoofdpersoon de uit de Hemelen verstoten Demon en het reine meisje Tamara.  
N. v. d. V.



Hem groette met een hand van vuur,  
Toen hij door ijle nevelbanen  
Met een doorluchte wiekslag vloog,  
Toen door der sterren karavanen,  
Door 't eeuwig ruim van boog tot boog  
Liefde en geloof hem voortbewoog.

En, merkwaardig feit, zoals alles wat de meisjes hadden gezongen, kreeg ook wat Oelja nu voordroeg, een levendige, levende betekenis. Het was of het gehele leven dat zij nu moesten leiden in een onverzoenlijke tegenstelling kwam te staan tot al het schone, dat, onverschillig waar en door wie, ooit in de wereld was geschapen. En alles wat in Lermontof's gedicht vóór en tégen de Demon sprak, ontroerde hen als was het tot hen zeïve gezegd.

Wat zijn der mensen kwetsb're zijden,  
Hun schreien om vergaan geluk,  
Wat is de som van 's werelds lijden  
Tegen één enkel ogenblik  
Van pijnen die mij 't hart doorsnijden?

riep Oelja uit en het kwam de meisjes voor, dat er inderdaad niemand zoveel leed te dragen had als zijzelven.

Nu droeg de engel met zijn gouden vleugels de zondige ziel van Tamara reeds naar de hemel en het hels gebroed kwam uit de afgrond om zijn buit op te eisen.

Laat af, gij somb're geest des twijfels!  
.....  
Wie heeft zo'n leed als jij gedragen  
En wie heeft meer dan jij bemind?  
Jouw hart verleerde vroeg al 't klagen.  
Jij, schuldeloos bij 's levens druk,  
Zo jong en pril, ontdekte beide:  
De hoogste vreugd van 't hoogste lijden,  
Het diepst verdriet van 't diepst geluk.

Lilia verborg haar bleke gezichtje in haar armen en begon luid als een klein kind te snikken. De meisjes liepen op haar toe om haar te troosten. Heel die afschrikwekkende wereld, waarin zij leefden, lag weer voor hun ogen en scheen hun ziel te vergiftigen.



## XXVII.

Vanaf de dag dat Anatoli Popof met Oelja en Viktor Petrof van hun mislukte evacuatie-poging in Krasnodon waren teruggekomen, woonde Anatoli niet meer thuis, maar verborg hij zich bij de Petrofs in de nederzetting Pogoreli. De Duitsers waren nog niet tot de nederzetting doorgedrongen en de Petrofs liepen geen gevaar. Toen de Duitse soldaten uit Perwomaika vertrokken, kwam Anatoli weer naar huis terug.

Nina bracht hem en Oelja de boodschap dat zij — het liefst Oelja, die in de stad minder bekend was — onmiddellijk in persoonlijk contact moesten treden met Kosjewoi en bovendien een groep jongens en meisjes uit Perwomaika uitzoeken, die tegen de Duitsers wilden vechten en op wie men bouwen kon. Nina liet doorschemeren, dat Oleg niet op eigen houtje handelde en bracht enige raadgevingen van hem over: met ieder afzonderlijk spreken, geen andere namen noemen, natuurlijk ook niet die van Oleg, maar de kameraden te verstaan geven dat zij niet op eigen gezag handelen. Daarna ging Nina weg en Anatoli liep met Oelja naar de greppel, die de tuinen van de Popofs en de Gromofs scheidde. Daar gingen zij onder een appelboom zitten.

In de steppe en de tuinen begon het te schemeren. De Duitsers hadden de tuin van de Popofs zwaar beschadigd, vooral de kerseboompjes, waar zij verschillende takken van hadden afgebroken. Maar de tuin was nog altijd net zo gezellig en goed onderhouden, als toen vader en zoon hem verzorgden.

Anatoli had van zijn plant- en dierkundeleraar, die verliefd was op zijn vak, een boek over insecten gekregen: „De Parasieten van de Pereboom”. Het boek was zo oud, dat de eerste pagina's ontbraken en Anatoli was er nooit achter gekomen wie de schrijver was. Bij de ingang van de tuin van de Popofs stond een heel oude pereboom, nog veel ouder dan het boek en Anatoli hield erg veel en van die pereboom en van dat boek.



In de herfst als de appels rijp werden — hun appelbomen waren de trots van de Popofs — sliep Anatoli gewoonlijk op een brits in de tuin, uit angst dat de jongens anders zijn mooie appels zouden gappen. En als het regende en hij wel binnenshuis móest slapen, legde hij een heel alarmsysteem aan: hij bond dunne touwtjes aan alle takken van de appelboom en die touwtjes kwamen samen in een lange lijn die door het raam van zijn slaapkamer liep. Je hoefde maar eventjes aan een van die appels te raken om een stel samengebonden groenteblikjes met donderend geraas naar beneden te laten vallen en Anatoli in zijn onderbroek de tuin in te laten rennen.

En nu zaten zij in deze tuin, Oelja en hij, ernstig, geconcentreerd, vol van het bewustzijn, dat zij nu de weg naar een nieuw leven hadden ingeslagen.

„Ik heb nooit de kans gehad om eens helemaal open met jou te spreken, Oelja”, zei Anatoli, verward door haar nabijheid. „Maar ik heb al heel lang grote achting voor je. En ik geloof dat de tijd is gekomen heel openhartig te zijn, heel openhartig.... Ik geloof niet, dat het een overdrijving van onze betekenis zou zijn, als we er ons rekenschap van gaven, dat juist jij en ik dit alles op ons kunnen nemen. Ik bedoel: de jongens en meisjes van Perwomaika te organiseren. En voor alles moeten wij het er eens goed over hebben, wat wij zelf gaan doen. Iedereen moet zich bijvoorbeeld op het ogenblik laten inschrijven bij de arbeidsbeurs. Ik persoonlijk ga niet naar die beurs toe. Ik wil niet en ik zal niet voor de Duitsers werken. Ik zweer je”, zei hij met beheerste, krachtige stem, „dat ik niet van deze weg afwijk. Als het nodig is, zal ik me verschuilen, onderduiken, illegaal leven, maar van deze weg wijk ik niet af....”

„Tolja, herinner jij je de handen van die Duitser, die korporaal, die in onze koffers woelde? Zij waren zo zwart van het vuil, zo eelterig en opdringerig, ik zie ze aldoor voor me”, zei Oelja zachtjes. „De eerste dag dat ik terug was, heb ik ze weer gezien. Ik zag ze in onze bedden wroeten en in de klerenkast. Ze verscheurden moeders kleren, zij gapten de jurken van mijn zusje en mij, ze ontzagen zich zelfs niet, door de vuile was te woelen. Maar het liefste zouden die klauwen onze zielen willen verscheuren....Tolja! Menige nacht heb ik slapeloos in onze keuken doorgebracht, we hebben een apart keukentje, weet je. Ik zat er in het stikkedonker en luisterde hoe de Duitsers huis hielden en mijn zieke moeder



dwongen, hen te bedienen. Menige nacht heb ik zo gezeten want ik wilde weten wat ik aan mezelf had. Ik dacht steeds: „Ben je wel sterk genoeg, heb je het recht deze weg te gaan?” En ik heb begrepen, dat mij geen andere weg overblijft. Ja, ik kan alleen zó leven of sterven. Ik zweer bij mijn moeder, dat ik tot mijn laatste ademtocht op deze weg zal voortgaan” besloot zij, Anatoli met haar zwarte ogen aanziend.

Zwijgend, door een diepe opwindning beheerst, bleven zij even zo naast elkaar zitten.

„Laten we nu eens nagaan, met wie we in de eerste plaats moeten gaan praten”, zei Anatoli schor. „Zullen we met de meisjes beginnen?”

„Maja Pegliwanowa en Sasja Bondarewa natuurlijk, dan vanzelfsprekend ook Lilia Iwanichina en na Lilia komt Tonia. Laat me nog eens even nadenken --- Lina Samosjina, Nina Gerasimowa”, somde Oelja op.

„En dan die activiste, hoe heet ze ook weer, die pionierster?” „Wyrikowa”. Haar gezicht kreeg een koele uitdrukking. „Ik zal je eens wat zeggen. We hebben ons allemaal in die moeilijke dagen wel eens scherp over het een of ander uitgelaten, maar iedereen moet in zijn hart iets hebben dat hem heilig is, iets waarover hij, net als over zijn moeder, geen grapjes kan maken of iets oneerbiedigs en verachtelijks zeggen. En Wyrikowa.... wie kent haar eigenlijk? Ik zou haar niet vertrouwen”.

„Laat haar dan maar even rusten, we zullen nog wel zien” zei Anatoli.

„Dan eerder Nina Minajewa”, ging Oelja voort.

„Die blonde, die zo verlegen is?”

„Die is niet zo verlegen als je denkt. Ze is een beetje stilletjes, maar ze heeft heel sterke overtuigingen”.

„En Sjoera Doebrowina?”

„Dat zullen we maar aan Maja vragen”, lachte Oelja.

„Zeg, waarom heb je je beste vriendin niet opgenoemd, Walja Filatowa?”, vroeg Anatoli plotseling verwonderd.

Oelja bleef even zwijgen en Anatoli kon niet zien welke gevoelens zich op haar gezicht weerspiegelden.

„Ja. ze was mijn beste vriendin. Ik houd nog net zo veel van haar als vroeger en ik weet beter dan wie ook, wat voor een goed hart ze heeft. Maar zij kan deze weg niet gaan. Ze is zwak. Ik geloof dat zij alleen maar slachtoffer kan zijn”, zei Oelja en er trilde iets om haar lippen en neusvleugels.



„En welke jongens hebben we?“, vroeg zij, alsof ze het gesprek een andere wending wilde geven.

„Bij de jongens hebben we natuurlijk Viktor, ik heb al met hem gesproken. En als jij Sasja Bondarewa hebt opgenoemd — en vanzelfsprekend volkomen terecht — dan noem ik Wasja, haar broer. En dan hebben we natuurlijk Zjenka Sjepeljof en Wolodja Ragozin. Verder Borja Glowan denk ik, je weet wel die Moldaviër die uit Bessarabië is geëvacueerd“.

Zo somden zij hun vrienden en vriendinnen op. De maan, die al aan het afnemen was, stond in een rode gloed achter de bomen. Zware, scherp afgetekende schaduwen liepen dwars door de tuin en de gehele omgeving vervaagde in een angstwekkende geheimzinnigheid.

„Wat een geluk, dat onze huizen niet bezet zijn, ik zou nu helemaal geen Duitser kunnen zien“, zei Oelja.

Vanaf de dag van haar terugkeer woonde Oelja geheel alleen in het kleine keukentje dat, naast een paar andere uitbouwseltjes, tegen het huis van haar ouders aangeleund stond. Zij stak het petroleumlampje aan en bleef toen enige tijd op haar bed voor zich uit zitten staren.

Alleen met zichzelf en haar leven peilde zij haar hart met die zeldzame onbevangenheid van onze waarlijk grote momenten.

Zij knielde naast het hoofdeinde van haar bed, trok een koffertje te voorschijn en haalde daar een schrift met wasdoeken kافت uit te voorschijn. Van het ogenblik dat zij uit huis was gegaan, had zij het niet meer in handen gehad.

Het half uitgewiste potloodschrift op de eerste bladzijde duidde, als een motto, aan, waarom Oelja dit boekje bijhield en wanneer zij ermee was begonnen.

„In het leven van ieder mens is een periode waarvan zijn gehele morele loopbaan afhangt, waarin de ontwikkeling van zijn morele krachten over het beslissende punt heenkomt. Men zegt, dat deze periode slechts in de rijpe jeugd ligt. Dit is niet juist, voor velen komt dit tijdstip in de eerste kindjaren. (Pomljanofski)“.

Met een zoete weemoed en tegelijkertijd met een gevoel van verwondering, dat zij, een kind nog bijna, zo lang geleden reeds had opgeschreven wat zo in overeenstemming was met haar gevoelens van nu, las zij, willekeurig een paar blaadjes opslaand:

„In de strijd moet men de kansen van het ogenblik weten



te benutten en met grote snelheid een nieuwe situatie kunnen overzien".

„Wat kan de vaste wil van een mens weerstaan? De wil omvat het gehele zieleleven van de mens die wil. Willen — dat betekent haten, beminnen, berouw hebben, zich verheugen, leven; kortom de wil is de samenvatting van alle geestelijke en morele krachten van ieder wezen, de vrije drang iets te scheppen of te vernietigen, de macht die wonderen schept uit het niets (Lermontof)".

„Ik weet niet waar ik me bergen moet van schaamte. Het is schandelijk, schandelijk, nee, erger, laaghartig is het, iemand uit te lachen omdat hij slecht gekleed gaat. Ik kan me niet eens meer herinneren wanneer ik deze gewoonte heb aangenomen. En vandaag is dat met Nina M. gebeurd....nee, ik kan er zelfs niet over schrijven....Steeds als ik er aan denk krijg ik een kleur van schaamte, mijn wangen zijn helemaal gloeiend. Ik ging zelfs veel met Lizka om, omdat we allebei de anderen uitlachten en toch zijn haar ouders....hier hoef ik niet over te schrijven, ze is hoe dan ook een rotmeid. En vandaag heb ik van uit de hoogte, ja van uit de hoogte, Nina uitgelachen en haar zelfs zo hard aan haar blousje getrokken dat het uit haar rok kwam kijken en Nina zei.... Nee, ik kan heus niet herhalen wat zij zei. Maar aan zoiets gemeens heb ik nooit gedacht. Ik heb het allemaal gedaan omdat ik wou dat alles op de wereld even mooi was en nu is het hierop uitgelopen....Ik heb er gewoon niet aan gedacht, dat er nog mensen konden zijn die het arm hebben. En dat het juist Nina moest zijn....zij is zo hulpeloos.... Ninotsjka, ik zweer dat ik het nooit, nooit meer zal doen".

Iets verder, blijkbaar de volgende dag, stond er met potlood: „En je zult haar om excuus vragen, ja, ja, ja...."

Dwars over twee bladzijden stond:

„Het kostbaarste, dat de mens heeft, is zijn leven. Het is hem slechts éénmaal gegeven en hij moet het zó leven, dat hij later geen kwellend berouw heeft over nutteloos vergooide jaren, dat niet de schande in hem brandt van een verleden van laag-bij-de-grondse kleinzieligheid. (N. Ostrofski)".

„Hij is toch een rare vent, die M.N. Ik verberg natuurlijk niet, dat ik het wel prettig vind om met hem uit te gaan en te wandelen. En hij danst goed. Maar hij is er erg op gesteld, dat iedereen weet welke rang hij heeft en hij schept op met zijn onderscheidingen, hoewel die mij helemaal niet kunnen



schelen. Gisteravond begon hij over wat ik al lang verwachtte maar helemaal niet wou.... Ik heb hem uitgelachen en heb er niet de minste spijt van. En wat hij zei — „ik maak een einde aan mijn leven” — is ten eerste gelogen en ten tweede een gemeiniteit. Hij is veel te dik, hij moest maar eens met een geweer in zijn handen aan het front staan. Nooit, nooit, nooit....”

„De dappersten onder onze bescheiden bevelhebbers en de bescheidenste onder onze dapperen — zo herinner ik mij kameraad Kotofski. Mogen zijn roem en eer eeuwig voortleven. (Stalin)”.

Zij zat over haar schoolschrift gebogen totdat zij het tuinhokje hoorde dichtkleppen en iemand met lichte, kleine voetjes snel over het plaatsje naar de keukendeur liep. De deur zwaaide open en zonder op of om te kijken rende Walja Filatowa op Oelja toe, liet zich op haar knieën op de aarden vloer vallen en verborg haar gezichtje in Oelja's schoot.

Even bleven zij zo zwijgend zitten. Oelja voelde het hijgen van Walja's borst en het bonzen van haar hart.

„Wat is er met je, Waletsjka?”, vroeg zij zachtjes.

Walja hief haar gezichtje op. „Oelja”, zei zij, „ze willen me naar Duitsland sturen”.

Bij al haar diepe afkeer van de Duitsers en van wat zij in de stad hadden gedaan, was Walja tot de grens van uitzinnigheid voor hen bevreesd. Vanaf de eerste dag dat de bezetters in de stad waren, verwachtte zij dat er ieder ogenblik iets vreselijks met haarzelf of haar moeder zou gebeuren.

Toen kwam het bevel af over de inschrijving aan de arbeidsbeurs en daar Walja nog steeds geen gehoor had gegeven aan dat bevel, leefde ze voortdurend in afwachting van haar arrestatie en zij voelde zich een misdadigster die op voet van oorlog stond met de Duitse regering.

Toen ze vanmorgen naar de markt ging, ontmoette zij een paar meisjes die zich al hadden aangemeld. Zij hadden haar verteld, dat zij te werk waren gesteld in een van de kleine schachtjes, waarvan er verschillende in de omtrek van Perwomaika lagen. En toen ging Walja, zich schamend haar zwakheid aan Oelja te bekennen, stilletjes naar de arbeidsbeurs.

De arbeidsbeurs was gevestigd in een wit huis van één verdieping op de heuvel, niet ver van het gemeentehuis. Een kleine file van enkele tientallen jongere en oudere mensen,



meest vrouwen en meisjes, stond voor de ingang van het gebouw. Al van verre zag Walja haar klaslegenote Zinaida Wyrikowa in de rij staan. Walja herkende haar aan haar kleine gestalte en aan haar sluike, als tegen haar hoofd geplakte haren met de twee vinnig naar voren stekende vlechtjes. Zij liep naar haar toe om eerder aan de beurt te zijn.

Nee, dit was niet een van die files waarin de mensen zo vaak hadden moeten staan bij de bakkerijen, de levensmiddelenzaken, bij de uitreiking van de distributiebescheiden of zelfs bij de mobilisatie van alle arbeidskrachten. Toen probeerde iedereen zo vlug mogelijk aan de beurt te komen en de mensen maakten ruzie als iemand, gebruik makend van relaties of posities eerder geholpen werd dan zij. Dit was een file voor de Duitse arbeidsbeurs en niemand wilde daar eerder aan de beurt zijn dan de anderen. Stuurs keek Wyrikowa Walja uit haar dichtbijeenstaande oogjes aan en zij gaf haar de plaats voor de hare.

De file schuifelde vrij snel vooruit, twee aan twee gingen de mensen naar binnen. Walja, die met klamme handen haar in een doekje gewikkelde pas tegen haar borst gedrukt hield, ging samen met Wyrikowa het gebouw in.

Recht tegenover de ingang van de kamer waar de inschrijving plaatsvond, stond een lange tafel waarachter een dikke Duitse korporaal zat en naast hem een Russische vrouw met een teer-rose gelaatskleur en een onnatuurlijk grote, lange kin. Zowel Walja als Wyrikowa kenden haar: zij gaf op de Krasnodonse en de Perwomaika scholen les in het Duits. Het moge vreemd schijnen, maar haar achternaam was dan ook Njemtsjinowa\*)

De meisjes begroetten haar.

„Ha....mijn leerlingen”, zei Njemtsjinowa, gemaakt glimlachend en haar lange, donkere wimpers neerslaand.

Er ratelden een paar schrijfmachines. Bij de deuren, links en rechts, stonden een paar mensen te wachten. Njemtsjinowa vroeg Walja naar haar leeftijd, ouders en adres en schreef haar antwoorden op een lange lijst. Tegelijkertijd vertaalde ze al deze gegevens voor de Duitse korporaal, die hen op een andere lijst in het Duits overschreef. Terwijl Njemtsjinowa haar vragen stelde, kwam er iemand uit de rechtse kamer en een ander ging naar binnen. Plotseling zag Walja een jonge

---

\*) Njemetz = Duitser (N. v. d. V.)



vrouw met verward kapsel, een onnatuurlijk rood gezicht en tranen in haar ogen. Terwijl zij met één hand haar blousje dichtknoopte, liep zij vlug de kamer door.

Op dat ogenblik stelde Njemtsjinowa Walja weer een vraag.

„Wat zegt U?“, vroeg Walja, met haar blikken de jonge vrouw volgend.

„Of je gezond bent. Heb je ergens klachten over?“, vroeg Njemtsjinowa.

„Nee, ik ben gezond“, antwoordde Walja.

Plotseling trok Wyrikowa haar van achteren aan haar blousje. Walja draaide zich om, maar Wyrikowa keek met dichtgeknepen, onverschillige ogen langs haar heen.

„Naar de directeur“, zei Njemtsjinowa.

Walja liep machinaal naar de rij bij de rechterdeur en keek even naar Wyrikowa om. Deze antwoordde machinaal op dezelfde vragen, die ook aan haar vriendin waren gesteld.

In de kamer van de directeur was het stil en rustig. Slechts af en toe hoorde men afgebroken uitroepen in het Duits. Terwijl Wyrikowa ondervraagd werd, kwam er uit de kamer van de directeur een jongen van een jaar of zeventien. Hij zag er verward en bleek uit en ook hij knoopte onder het lopen zijn overhemd dicht. Op dat ogenblik hoorde Walja de schelle stem van de kleine Wyrikowa zeggen:

„U weet zelf wel, Olga Konstantinofna, dat ik t.b.c. heb. Hoort U wel?“ En Wyrikowa begon demonstratief te blazen en te zuchten in de richting van Njemtsjinowa en de dikke Duitse korporaal, die, in zijn stoel achteruitwijkend, haar met onthutste, ronde hanenogen aankeek. Inderdaad piepte er iets in Wyrikowa's borst.

„Ik moet thuis verpleegd worden“, vervolgde zij, Njemtsjinowa en de korporaal beurtelings schaamteloos aanzierend. „Maar als ik hier in de stad werk zou kunnen krijgen, dan graag, heel graag. Ik verzoek U alleen beleefd, Olga Konstantinofna, mij voor het een of andere intelligente, culturele werk te willen aanwijzen. En ik ga met plezier onder de Nieuwe Orde aan het werk, gewoonweg met plezier!“

„Grote God, wat kletst ze daar voor onzin?“, dacht Walja, terwijl zij met kloppend hart de kamer van de directeur binnen ging. Voor haar stond een Duitser in tuniek, vetgemest, zijn peper-en-zoutkleurige haren in gladdige spuuglokken om zijn slapen. Hoewel hij in tuniek was, droeg hij een korte zeemleren broek en bruine, lange kousen die zijn wollig-behaarde



knieën bloot lieten. Vluchtig en onverschillig keek hij Walja aan en schreeuwde: „Uittrekken, uittrekken”.

Hulpeloos keek Walja rond. In de kamer zat alleen nog een Duitse klerk achter een tafel, waarop een paar stapeltjes paspoorten lagen.

„Uitkleden, versta-je!”, zei de Duitse klerk in het Oekraïns

„Wat....?”, vroeg Walja met een hoog-rode kleur.

„Wat, wat”, wauwde de klerk haar na.

„Kleren uit, sneller, sneller”, blafte de officier met de naakte, behaarde knieën en plotseling zijn hand uitstekend, maakte hij met zijn zorgvuldig gewassen, rossig behaarde vingers Walja's mond open, keek naar haar tanden en begon toen haar jurk los te knopen. Huilend van vrees en vernedering begon Walja zich vlug uit te kleden en stond, dodelijk verlegen, in haar ondergoed. De officier hielp haar. Even later had ze alleen nog maar haar schoentjes aan. De Duitser bekeek haar met een vluchtige blik, bevoelde met een verachtelijk gebaar haar schouders, heupen en knieën en zei toen, zich naar de klerk omdraaiend, kortaf, op een toon alsof hij het over een soldaat had:

„Tauglich”.

„Paspoort”, schreeuwde de klerk, zonder naar Walja te kijken zijn hand uitstrekkend.

Walja klemde haar kleren voor haar borst en gaf hem snikkend het paspoort.

„Adres”.

Walja gaf haar adres op.

„Aankleden”, zei de klerk op zachte, sombere toon, haar pas bij het stapeltje gooiend. „Je krijgt bericht, wanneer je je melden moet”.

Pas toen ze op straat stond, kwam Walja weer wat tot zich zelf. De hete middagzon brandde op de huizen, op de stoffige weg en op het verzengde gras. Het had al meer dan een maand niet geregend. Alles rondom was verschroeid en uitgedroogd. De gloeiend hete lucht trilde boven de aarde. Walja stond midden op de weg tot haar enkels in het dikke stof en plotseling viel ze kermend op de grond. Haar rok waaide even luchtig op en viel toen zachtjes om haar heen. Zij begroef haar hoofd in haar handen.

Wyrikowa bracht haar weer tot zichzelf. Samen daalden zij langs het gemeentehuis en het gebouw van de militie de heuvel af, liepen door Wosmidomiki en gingen toen naar



Perwomaika. Walja rilde van kou en een minuut later brak haar plotseling het zweet uit.

„Een stommeling ben je, een stommeling”, zei Wyrikowa. „Het komt jullie allemaal toe, als je zo stom bent. Het zijn immers Duitsers”, vervolgde zij met eerbied en zelfs iets van onderdanigheid in haar stem. „Je moet je bij ze weten aan te passen”.

Zonder te luisteren liep Walja naast haar voort.

„Wat ben je toch stom”, zei Wyrikowa weer kwaadaardig. „Ik heb je toch nog een teken gegeven! Je moet ze laten begrijpen dat je ze graag hier in de stad wilt helpen, dat waarden ze en je had moeten zeggen dat je niet gezond bent. Natalia Alexejefna van het stadsziekenhuis zit in de keuringscommissie. Die geeft iedereen een vrijstelling of een attest van onvolwaardigheid en de Duitser die er bij zit, is maar een gewone hospitaal-soldaat, die er niks van weet. Stom, stom en stom ben je. Ik heb een baantje gekregen op het kantoor van de vleesfabriek en ik krijg nog extra-rantsoenen ook....”

De eerste beweging van Oelja was er een van medelijden. Met haar beide handen omklemde zij Walja's hoofd en kuste haar haren en ogen. Daarna begon zij plannen te smeden om Walja te redden.

„Je moet vluchten”, zei zij. „Ja, je moet vluchten”.

„Waarheen dan? Oh God, wat moet ik doen?”, antwoordde Walja hulpeloos en tegelijkertijd geprikkeld. „Ik heb helemaal geen papieren meer”.

„Waletsjka, liefje”, fluisterde Oelja vriendelijk, „ik weet wel dat er overal Duitsers om ons heen zitten, maar dit is toch óns land? Het is groot en de mensen waartussen wij altijd geleefd hebben, wonen toch ook om ons heen? Dan kunnen we immers nog wel een uitweg vinden? Ik zelf zal je helpen. Alle jongens en meisjes zullen je helpen!”

„En moeder? Begrijpt het dan toch, Oeletsjka. Ze zullen haar folteren”, begon Walja te schreien.

„Nou moet je niet huilen”, zei Oelja kwaad, „Denk je dat ze het gemakkelijker heeft, als ze je naar Duitsland sturen? Zou ze dat soms overleven?”

„Oeletsjka, Oeletsjka.... Waarom maak je het me nog moeilijker?”

„Dit is walgelijk, wat jij zegt, dat is....dat is schandelijk laaghartig.... Ik veracht je”, zei Oelja met een vreselijke, wrede woede. „Ja, ik veracht je machteloosheid en je tranen.



Overal om je heen is er zo veel leed, er zijn zoveel gezonde, sterke, prachtige mensen die sneuvelen aan het front, die ten onder gaan in de fascistische concentratiekampen en gevangnissen! Denk er eens aan wat hun vrouwen moeten uitstaan en hun moeders! En toch werken en vechten ze allemaal. En voor jou staan alle wegen open. Ze bieden aan je te helpen, maar jij staat te grienen en je wilt nog dat we medelijden met je hebben. Maar ik heb geen medelijden met je, helemaal geen medelijden".

Met een heftige beweging stond ze op en liep naar de deur, waar zij met haar armen op haar rug gevouwen met toornige, zwarte ogen voor zich uit bleef staan kijken. Walja, nog steeds op haar knieën met haar gezicht in Oelja's bed begraven, zweeg.

"Walja, Waletsjka, hartje van me. . . . Denk er nog eens aan hoe we altijd samen waren", zei Oelja plotseling.

Walja snikte.

"Heb ik je ooit een slechte raad gegeven? Weet je nog toen met die pruimen of toen je hilde omdat je de rivier niet over dorst te zwemmen en ik tegen je zei, dat ik je dan met mijn eigen handen zou verdrinken? Waletsjka, ik smeeek je!"

"Nee, nee, je hebt me verlaten. Ja, je hart heeft me al verlaten, toen je alleen wegging. Daarna was er al niets meer tussen ons. Denk je, dat ik dat niet heb gevoeld?", snikte Walja buiten zichzelf. "En nu. . . . nu ben ik helemaal alleen op de wereld".

Oelja antwoordde niet.

Walja stond op en veegde, zonder naar Oelja te kijken haar gezicht met haar zakdoek af.

"Walja, ik zeg het je voor de laatste keer", zei Oelja rustig en koud. "Of je luistert naar me en dan gaan we nu direct Anatoli roepen en zal die je naar Viktor in Pogoreli brengen of. . . . breek mijn hart niet!"

"Vaarwel, Oeletsjka, vaarwel voor altijd", en Walja rende naar buiten, waar de maan het plaatsje met zijn licht overgoot.

Met moeite beheerste Oelja zich om haar niet achterna te lopen en haar ongelukkige, betraande gezichtje met kussen te bedekken. Zij blies het lampje uit, opende het venster en ging, zonder zich uit te kleden, op bed liggen.

De slaap ontzegde haar zijn gunsten. Zij luisterde naar de vage nachtelijke geluiden die uit de steppe en het stadje tot haar doordrongen. Het scheen haar steeds toe, dat, terwijl zij



hier lag, de Duitsers al bij Walja waren om haar op te halen en er was niemand die de arme Walja een liefderijk en bemoedigend woord ten afscheid kon geven.

Plotseling meende zij in de tuin stappen en het geritsel van bladeren te horen. De stappen kwamen naderbij. Het waren verschillende personen. Ze moest het haakje op de deur doen en het raam sluiten. Maar er ritselde al iets in de struiken onder het venster en over het kozijn verscheen een, met een Oesbekisch kalotje bedekt, blond hoofd.

„Oelja, slaap je?“, vroeg Anatoli fluisterend.

Zij stond al bij het raam.

„Er is iets vreselijks gebeurd“, zei Anatoli. „Ze hebben Viktors vader weggehaald“.

Oelja zag het door de maan verlichte, bleke gezicht dichterbij komen. „Wanneer?“

„Gisteravond. Er kwam een Duitser, een SS-er, zo een dikke met gouden tanden. „Hij stonk“, zei Viktor vol haat. „Er was nog een soldaat bij en een Rus, een politieagent.... Ze hebben hem geslagen. Toen namen ze hem mee naar de houtvesterij, daar stond een vrachtwagen vol gearresteerden, die werden daar allemaal heen gebracht.... Ik ben wel een twintig kilometer achter die wagen aangehold. Als jij eergisteren niet was weggegaan, hadden ze jou ook meegenomen“, zei hij tot Anatoli.

## XXVIII

Er waren reeds vele dagen en nachten verstreken sinds Matwei Sjoelga in de gevangenis was geworpen en tijd was een woord zonder zin geworden.

In zijn cel was het bijna steeds donker — het licht had alleen toegang door een van buiten met prikkeldraad versperd en half door een markies bedekte, nauwe spleet vlak onder het plafond.

Matwei Kostiejewitsj voelde zich eenzaam en door allen verlaten.



Soms gelukte het een vrouw, een Duitse soldaat te vermurwen, haar gearresteerde zoon of man wat eetwaren te brengen of wat schone was. Maar Kostiejewitsj had geen familie in Krasnodon. Niemand van de oude Krasnodonners die hem na stonden, behalve Ljoetikof dan, wist, dat hij in de stad was gebleven en niemand wist, dat die in een donkere cel geworpen, onbekende Evdokim Ostaptsjoek, Kostiejewitsj was.

De enige mensen met wie hij in contact was, waren zijn folteraars, Duitsers. Onder hen bevonden zich slechts twee die Russisch spraken: de tolk met zijn ronde muts op zijn benige, zwarte hoofdje en de chef van poltie, met zijn geelgebieste wijde kozakkenbroek en vuisten als paardenhoeven — Solikofski van wie men zeggen kon, dat hij nog erger was dan de Duitsers als het mogelijk was erger te zijn dan zij.

Vanaf het eerste ogenblik had Kostiejewitsj toegegeven dat hij communist was, omdat het nutteloos was geweest dat te verbergen en omdat deze waarheid en openlijkheid hem sterkte in zijn strijd met zijn beulen. Hij gaf zich echter uit voor een gewoon partijlid, zonder enige speciale functie. Maar hoe dom zijn beulen ook waren, aan zijn uiterlijk en gedrag merkten zij toch dat dit niet waar was. Zij wilden dat hij namen noemde, de namen van zijn medewerkers. Daarom konden en wilden zij hem niet direct ter dood brengen.

En iedere dag werd hij tweemaal ondervraagd door de hoofdwachtmeester van de gendarmerie Brückner of door zijn plaatsvervanger Balder, die hoopten via hem de organisatie der bolsjewiki in Krasnodon te ontdekken en in een goed blaadje te komen bij de hoogste veldcommandant in het district, generaal-majoor Klär.

Zij ondervroegen Kostiejewitsj en sloegen hem als hij hen buiten zichzelf bracht. Maar vaker sloeg en folterde hem, in hun opdracht, SS-Rottenführer Fenbong, een gezette, kalende onderofficier met gouden tanden, een vrouwenstem en een bril met licht hoornen montuur. Deze onderofficier was omgeven door een zo vieze lucht, dat zelfs wachtmeester Balder en hoofdwachtmeester Brückner zeer verachtelijke woorden tusser hun tanden gromden als hij te dicht in hun buurt kwam. Onderofficier Fenbong sloeg en folterde de gebonden Kostiejewitsj — die bovendien nog door twee soldaten werd vast gehouden — methodisch, met kennis van zaken en volslagen onbewogen. Dit was zijn vak, het werk waar hij voor werd betaald. Doch in de uren dat Kostiejewitsj niet werd verhoord,



raakte onderofficier Fenbong hem niet aan, want hij was bang voor mensen die niet waren gebonden en door minstens twee soldaten werden vastgehouden. Hij dacht er trouwens niet aan overuren te maken, maar bracht liever zijn vrije tijd door in de keet die speciaal voor hem en zijn soldaten op de binnenplaats van de gevangenis was neergezet.

Maar hoe zij hem ook kwelden en hoe lang dit alles ook duurde, Matwei Kostiejewitsj veranderde zijn houding in geen dele. Hij bleef aldoor even opstandig, weerbarstig en driest, hij maakte iedereen doodmoe en veroorzaakte alleen maar onaangenaamheden.

Gedurende de tijd dat de buitenkant van zijn bestaan zo onherroepelijk hopeloos en martelend was, ontwikkelden de spanningen van zijn innerlijk leven zich met des te grotere kracht en diepte. Als alle grote, zuivere mensen overzag hij nu — van aangezicht tot aangezicht met de dood — met alles doorstralende helderheid, met een zeldzaam fijn gevoel voor het ware en goede, zijn gehele leven en zijn gehele persoonlijkheid. Met al zijn wilskracht weerde hij iedere gedachte aan zijn vrouw en kinderen, want dat zou hem misschien weekhartig maken. Maar met des te groter warmte en liefde dacht hij aan de vrienden uit zijn jeugd die hier, vlakbij hem, in Krasnodon woonden, aan Liza Rybalowa en Kondratowitsj en hij betreurde het dat zelfs zijn dood, die hem in hun ogen had kunnen rechtvaardigen, hun onbekend zou blijven.

Ja, hij wist nu wat hem tot deze donkere cel had gevoerd en hij leed er onder dat hij niets meer goed kon maken en niet eens kon uitleggen wat zijn fout was geweest, opdat zijn ziel verlicht zou worden en de anderen zijn fouten niet zouden herhalen.

Eens, op een morgen dat Kostiejewitsj uitrustte van zijn verhoor, hoorde hij aan de deur van zijn cel een paar luide stemmen. Even later zwaaide de deur met een klagelijk gepiep open en een man met de band van de „Russische” politie om zijn arm en een revolvertas aan een geel koord aan zijn riem bevestigd, kwam de cel binnen. In de deuropening stond de Duitse soldaat die de wacht in de gang hield.

Kostiejewitsj die aan het donker was gewend, nam in een oogwenk de op hem toekomende politieagent op. Hij was heel jong, een kind bijna en had donker haar en ogen, die haast zo zwart waren als zijn uniform. Niet bij machte Kostiejewitsj goed op te nemen, liet hij beduusd en trachtend zijn



overmoed te bewaren, zijn wild fonkelende ogen door de cel dwalen en zwaaide zijn bovenlichaam heen en weer of het met scharnieren aan zijn heupen was bevestigd.

„Nou zit je in de leeuwenkuil! Direct maak ik de deur dicht en dan zullen we eens zien hoe je je voelt! Hopla!”, zei de Feldgendarm in het Duits en luid lachend gooide hij de deur achter de jonge agent dicht.

Op hetzelfde ogenblik boog de agent zich over Kostiejewitsj die zich half van de grond had opgeïrcht heen en fluisterde, hem met een brandende, angstige blik uit zijn zwarte ogen doorpriemend:

„Uw vrienden slapen niet. Volgende week....'s nachts.... ik zal U waarschuwen....”

Toen richtte hij zich weer op, zijn gezicht herkreeg de brutale uitdrukking en met onzekere stem zei hij:

„Je maakt me toch niet bang....Wie denk je dat je voor je hebt....? Verdomde schoft....”

Bulderend van het lachen opende de Duitse soldaat de deur en riep een grap naar binnen.

„Nou, heb je genoeg op je donder gehad?”, zei de jonge agent weer, zijn magere lichaam voor Sjoelga heen en weer zwaaiend. „Het is je geluk dat ik een fatsoenlijk man ben en dat ik je niet ken...Jij...” Hij schreeuwde een smerig scheldwoord en met een grote uithaal van zijn smalle hand stootte hij Kostiejewitsj licht tegen de schouder en begroef zijn vingers even in Sjoelga's bovenarm. En Sjoelga meende in die zwakke greep iets vriendschappelijks te voelen.

De agent liep de cel uit, de deur bonsde achter hem dicht en de sleutel knerste in het slot.

Dit kon natuurlijk een provocatie zijn. Maar waar hadden zij dat voor nodig nu hij toch in hun handen was en zij hem op ieder gewenst moment konden doden? Het kon ook het eerste aanloopje zijn om vertrouwen te wekken, teneinde hem daarna in bepaalde omstandigheden met die agent te laten spreken als met een kameraad. Maar hoe konden zij nu denken dat hij zo naïef was?

En de hoop bonsde in Kostiejewitsj' hart en in grote golven stroomde het bloed door zijn gemarteld reuzenlichaam. Een gevoel van dankbaarheid jegens de kameraden die aan hem dachten, de herleeftde hoop op redding van zijn gezin, de vreugde over de mogelijkheid verlost te worden van zijn kwelers en zijn ondragelijke gedachten, dit alles vloede samen tot



een machtige drang naar strijd en leven. En hij, de ervaren, zondige, grote mens voelde de gelukkige tranen in zijn borst opzwellen bij de gedachte dat hij nu niet alleen zijn fouten goed kon maken, maar dat hij in waarheid eerst nu de duizenden en duizenden onderdrukten kon leiden op die enig juiste weg die zich hier, in de cel, voor hem had geopend....

Door de planken deur en muren van zijn cel hoorde hij dag en nacht alles wat in de gevangenis gebeurde, hoorde hij hoe er mensen werden gebracht en weggehaald, hoe zij werden gemarteld en hoe zij bij de muur van de binnenplaats werden doodgeschoten. Eens op een nacht werd hij gewekt door het lawaai van stemmen en dreunende passen in de cellen en gangen, Duitse en Russische uitroepen van gendarmes en politieagenten, het gekletter van wapens en het geschrei van kinderen en vrouwen. Hij kreeg de indruk dat alle mensen uit de gevangenis werden weggehaald. Het geronk van de motoren van grote vrachtwagens die één voor één door de binnenplaats wegrede drong tot hem door.

En inderdaad, toen Kostiejewitsj voor zijn dagelijks verhoor door de gang werd geleid, voelde hij dat de gevangenis leeg was.

Die avond liet men hem voor het eerst met rust. Hij hoorde hoe de vrachtwagens voorreden en de gendarmes en agenten gedempt vloekend, haastig alsof zij zich voor elkaar schaamden, nieuwe arrestanten binnenbrachten, die dan zwijgend, met zware tred door de gang naar hun verschillende cellen schuifelden. De gehele nacht werden nieuwe arrestanten aangevoerd.

Het was nog lang voor het aanbreken van de ochtend toen Kostiejewitsj voor het verhoor werd gehaald en zij leidden hem, zonder eerst zijn handen gebonden te hebben, door de gang. Hij begreep, dat hij dit keer niet zou worden gefolterd. En inderdaad werd hij niet naar de speciaal voor de folteringen ingerichte kamer gebracht, maar naar het kabinet van Meister Brückner, waar Kostiejewitsj de hoofdwachtmeester in zijn bretels zag zitten — het was ondragelijk benauwd in het kamertje. Verder zag hij daar wachtmeester Balder in volle uitrusting, de tolk Sjoerka Reiband en drie Duitse soldaten in muisgrijze uniformen. Onderofficier Fenbong was er niet.

Vanachter de deur kwam het geluid van zware voetstappen en zijn hoofd buigend om niet met zijn ouderwetse kozakkenmuts tegen de deurstijl te stoten, kwam de politiechef Solikofs-



ki binnen. Achter hem aan kwam, door twee soldaten begeleid, de oude Ljoetikof, zonder jas, met verscheurd hemd en met onnatuurlijk witte, door te nauw schoeisel vergroeide, blote voeten. Het was te zien, dat Ljoetikof reeds lange tijd niet meer barrevoets was gegaan. Zijn voeten waren gewond en het viel hem zelfs moeilijk hier over de gladde, planken vloer te lopen. Hij herkende Kostiejewitsj en er sprongen tranen in zijn ogen terwijl hij zijn hoofd boog.

„Ken je hem?“, vroeg Meister Brückner.

Sjoerka Reiband bracht Kostiejewitsj de vraag in het Russisch over.

„Natuurlijk“, antwoordde Sjoelga, in een poging kalm te blijven.

Met Duitse grondigheid en nauwgezetheid brachten Meister Brückner en wachtmeester Balder in een kruisverhoor van Sjoelga en Ljoetikof aan het licht, wat reeds lang uit de papieren van Kostiejewitsj bekend was en nooit geheim hoefde te blijven, namelijk dat Evdokim Ostaptsjoek de laatste tijd in de reparatiewerkplaats had gewerkt waar Ljoetikof bedrijfsleider was en dat bedrijfsleider Ljoetikof Evdokim Ostaptsjoek als arbeider in die werkplaats had aangenomen.

Sjoelga begreep, dat Ljoetikof zonder enig bewijs van zijn ondergrondse werk was gearresteerd en dat hij geen woord méér zei of zou zeggen, dan reeds lang bekend was. En zijn hart werd vervuld met een warme genegenheid, of deze oude Ljoetikof zijn vader was.

„Oh, jij leugenaar, leugenaar! Stinkende rat!“, schreeuwde Meister Brückner de zwijgend en met gebogen hoofd voor hem staande Ljoetikof toe. Hij stampte met zijn gepoetste laarzen zo hard op de grond, dat zijn laaghangende, bolronde buik ervan heen en weer schudde.

Daarna begon Solikofski Ljoetikof met zijn reusachtige knuisten te bewerken en sloeg hem tegen de grond. Sjoelga wilde zich al op Solikofski werpen, maar een inwendige stem waarschuwde hem, dat het beter was met gevouwen armen toe te blijven kijken en hij beheerste zich en zag, met uitgezette neusvleugels, zwijgend toe, hoe de oude Ljoetikof murw werd geslagen.

Daarna werden zij één voor één weggeleid. Kostiejewitsj hoorde hoe er een nieuwe wagen met gearresteerden aankwam. Nog geen kwartier later brachten zij hem weer naar het kabinet van Meister Brückner. Kostiejewitsj zag daar zijn beul, onder-



officier Fenbong en twee SS-mannen die een half ontklede, grote, al wat oudere man met een krachtig, vlezig gezicht en op de rug gebonden armen vasthielden. In deze man herkende Matwei Kostiejewitsj zijn oude stadgenoot en wapenbroeder uit de partisanenoorlog Petrof, die hij ongeveer vijftien jaar niet had gezien. Het vlezige gezicht van Petrof zat vol builen en blauwe plekken; sinds de dagen dat Kostiejewitsj hem het laatst had gezien, was hij weinig veranderd, alleen waren zijn schouders en lendenen wat uitgezakt en slapper geworden. Hij keek somber, doch met grote waardigheid voor zich uit.

Beiden, Petrof en Kostiejewitsj, deden of zij elkaar voor het eerst in hun leven zagen. En gedurende het gehele verhoor volhardden zij in deze houding.

Kostiejewitsj werd ook deze keer niet geslagen, maar was zo geschokt door wat er onder zijn ogen gebeurde, dat tegen het einde van het tweede verhoor, waar hij die nacht getuige van moest zijn, zijn machtige lichaam het begaf. Hij wist niet meer hoe zij hem terugbrachten, maar toen hij uit zijn zware onmacht weer wat tot zich zelve kwam, lag hij in zijn cel en knerste er een sleutel in het slot. Hij hoorde de deur opengaan maar hij kon niet goed wakker worden. Toen kwam een geluid of iemand de cel werd ingeschoven en de deur bonsde dicht. Met inspanning van al zijn krachten opende hij zijn ogen. Over hem heengebogen stond een man met zwarte, samengegroeide wenkbrauwen, een zwarte zigeunerbaard en felle, donkere ogen, die probeerde Kostiejewitsj' gezicht te ontwaren.

De man was plotseling van de lichte gang in de donkere cel gekomen en daarom kon hij Kostiejewitsj' trekken niet goed onderscheiden of misschien leek Kostiejewitsj al niet meer op zichzelf. Maar Kostiejewitsj herkende de man direct. Het was zijn landsman en strijdmakker uit de vorige oorlog, de directeur van mijn No. 1-bis, Walko.

„Andrei“, zei Kostiejewitsj zachtjes.

„Matwei....? Het noodlot, het noodlot....“

Met een heftige, rukkende beweging omvatte Walko Kostiejewitsj' schouders.

„Alles heb ik gedaan om je hier uit te halen en het noodlot wilde dat ik zelf met jou in één cel kwam te zitten....“

„Kom, laat me je eens bekijken“, zei Walko even later met zijn hese stem. „Wat hebben ze met je gedaan?“ Hij liet Kostiejewitsj weer los en liep door de cel heen en weer.

Het was alsof al zijn zware heetbloedigheid van oude zigeu-



ner in hem ontwaakte en in die kleine cel leek hij werkelijk op een gekooide tijger.

„Zo te zien hebben ze jou ook aardig te pakken gehad”, zei Kostiejewitsj rustig, terwijl hij met zijn armen om zijn knieën gevouwen rechtop ging zitten.

Walko's kleren zaten vol stof. De mouwen van zijn jasje waren half afgescheurd, zijn ene broekspijp had een groot gat bij de knie en de naad van de andere was opengetrokken. Dwars over zijn voorhoofd liep een diepe schram. Maar zijn laarzen had hij nog aan.

„Je hebt aardig geknokt, zo te zien.... Ik ken dat”, zei Kostiejewitsj tevreden, zich voorstellend, hoe zich dat alles had afgespeeld. „Nou ja, spaar je zenuwen. Ga zitten en vertel me eens, hoe het daar buiten staat”.

Walko ging tegenover Kostiejewitsj op de grond zitten, vouwde zijn benen onder zijn lichaam en raakte met zijn hand even de glibberig-smerige vloer aan. Hij fronste zijn wenkbrauwen.

„Verdomd hoge baan gehad. Ben er nog niet aan gewend”, bespote hij zichzelf. En opeens tekende zich op het gezicht van deze ruwe man zulk een leed af, dat Kostiejewitsj een koude rilling langs zijn rug voelde gaan.

„Een volledig fiasco, Kostiejewitsj. Volledig....”, zei Walko en verborg zijn donkere gezicht in zijn handen.

## XXIX

Vanaf het ogenblik dat Walko begreep dat Sjoelga gearresteerd was, nam hij alle maatregelen om een verbinding tot stand te brengen met de gedetineerden in de Krasnodonse gevangenis.

Maar zelfs Serjozjka Tjoelenin gelukte het, met al zijn handigheid en listen, niet die verbinding te leggen. Het was Iwan Toerkenitsj die de verbinding met de gevangenis tot stand bracht.

Toerkenitsj kwam uit een aanzienlijke, Krasnodonse familie.



Het hoofd van de familie was Wasili Ignatowitsj, een oude mijnwerker die al ouderdomspensioen genoot. In het jaar van misoogst 1921 was hij met zijn vrouw, Feona Iwanofna, en al hun kinderen naar het Donetzbekken getrokken. Wanja was toen nog een zuigeling. Feona Iwanofna droeg hem de gehele weg in haar armen en zijn oudste zusje ging te voet, zich aan moeders rokken vasthoudend.

Zij hadden het zo arm en ellendig onderweg, dat een oude boer en zijn vrouw, die hen bij Millerowo een nacht onderdak verschaften, Feona Iwanofna vroegen of zij haar baby niet aan hen wilde afstaan. De ouders aarzelden even, maar toen kwamen ze in opstand, twistten, braken in tranen uit en gaven hun zoontje, hun vlees en bloed, niet af.

Zo kwamen zij eindelijk bij het mijnwerkersdorpje Sorokin en daar vestigden zij zich. Later, toen Wanja al groot was, de school had afgelopen en lid was van de toneelvereniging, vertelde Wasili Ignatowitsj en Feona Iwanofna hun gasten graag, hoe die boer in Millerowo hun zoon had willen aannemen en hoe zij hadden geweigerd hem af te staan.

In de dagen van de Duitse doorbraak aan het Zuidelijk front weerstond luitenant Toerkenitsj, commandant van een batterij anti-tankgeschut, die bevel had gekregen, tot de laatste man stand te houden, alle aanvallen van de Duitse tanks in het gebied van Kalatsj aan de Don, totdat al zijn stukken waren vernield en hijzelf gewond in elkaar zakte. Met de overblijfselen van andere peletons en batterijen werd hij gevangen genomen en, omdat hij als gewonde de colonne niet bij kon houden, door een Duitse luitenant neergeschoten. Hij was echter niet dood. Een kozakken-weduwe genas Toerkenitsj in twee weken van zijn wonden en toen hij weer thuis kwam, zat zijn borst van boven tot onder in verband.

Iwan Toerkenitsj legde de verbinding met de gevangenis met behulp van zijn twee oude vrienden van de Gorkischool, Anatoli Kowaljof en Wasja Pirozjok.

Het was moeilijk een stel vrienden te vinden die meer verschillend waren, zowel naar uiterlijk als naar karakter, dan die twee. Kowaljof was een ongelofelijk sterke kerel, kort en gedrongen als een steppe-eik, traag en goedgehartig tot aan het kinderlijke toe. Toen hij een jaar of twaalf was, besloot hij een beroemd gewichtheffer te worden, hoewel het meisje dat hij in die tijd het hof maakte, daar op neer zag. Zij zei dat de hoogste plaats in de sportwereld door de schakers



werd ingenomen en de aller-allerlaagste door de gewichtsheffers — na de gewichtsheffers kwamen alleen nog maar de eencellige dieren. Hij leefde zeer matig en streng, rookte niet, dronk niet, liep ook 's winters zonder jas en hoed en zwom iedere ochtend in een wak, dat hij in het ijs hakte, terwijl hij zich verder dagelijks trainde in het heffen van steeds zwaardere halsters. En Wasja Pirozjok was mager en pezig, bewegelijk opvliegend, had vurige, zwarte, wilde ogen, hield van meisjes en de meisjes hielden van hem — een vechtersbaas die, als hij zich al voor een bepaalde sport interesseerde, alleen aan boksen dacht. En voor een avontuur was hij altijd te vinden.

Toerkenitsj stuurde zijn jongste getrouwde zuster naar Pirozjok, om wat gramfoonplaten te halen. Zij nam Wasja mee naar huis terug, „om de platen voor haar te dragen” en Wasja sleepte, uit oude vriendschap, Kowaljof mee.

Tot grote verontwaardiging van alle inwoners van Krasnodon, vooral van de jongeren die Kowaljof en Pirozjok kenden, zag men hen beiden weldra met een swastika op hun mouw tusser de politieagenten die op het onbebouwde stuk land bij het park door een Duitse sergeant getraind werden voor hun nieuwe beroep.

Zij specialiseerden zich in het bewaren van de orde in de stad. Tot hun plichten behoorde het wachtlopen bij het gemeentehuis en de bedrijven, de Kommandantur voor landbouwzaken, de arbeidsbeurs en de markt en verder nachtelijke patrouilles door de straten. De band om hun arm was voor de Duitse soldaten en gendarmes het kenteken van hun betrouwbaarheid. En Wasja Pirozjok slaagde er niet alleen in, te weten te komen waar Sjoelga opgesloten zat, maar hij drong zelfs tot hem door en gaf hem te kennen, dat zijn vrienden poogden hem te bevrijden.

....Bevrijden. List en omkoping waren hier machteloos. Mer kon Matwei Kostiejewitsj en de anderen alleen bevrijden door een aanval op de gevangenis. En al deze Augustus-dager vormden Walko en, in zijn opdracht, Oleg en samen met Oleg Wanja Zemnoechof, Toerkenitsj, Serjozjka Tjoelenin en Evgeni Stachowitsj — die immers een van de meest op de voorgrond tredende Krasnodonse komsomoltzen was en bovendien al kruit had geroken — kaders onder de jeugd en zij verzamelden wapens voor de aanval op de gevangenis.



Met grote geestdrift had Oelja haar nieuwe rol van ondergrondse werkster op zich genomen en zij begreep heel goed het belang van een zo snel mogelijke ontmoeting met Oleg. Maar zij was er toch nog zo weinig aan gewend, haar ouders om de tuin te leiden en zij had zo veel huiselijke bezigheden, dat zij pas enige dagen na het gesprek met Viktor en Anatoli naar Oleg ging en hem toen niet thuis trof.

Generaal baron von Wentzel en zijn staf waren reeds enige dagen geleden naar het Oosten vertrokken. Oom Kolja, die Oelja open deed, herkende haar direct, maar hij toonde, zo scheen het haar, geen enkele vreugde en hij verwelkomde haar niet eens, hoewel zij elkaar toch na alles wat zij samen hadden meegemaakt lange tijd niet hadden gezien.

Baboesjka Wera en Elena Nikolajefna waren niet thuis. In de kamer zaten Marina en Olja Iwantzowa tegenover elkaar een kluwen wol te wikkelen. Toen zij Oelja zag, liet Marina het kluwen uit haar hand rollen en vloog haar om de hals.

„Oeletsjka, waar ben je toch al die tijd geweest? Oh, die nare moffen”, zei ze, vol vreugde en met tranen in haar ogen. „Kijk, ik was net bezig een vest uit te halen om een pakje voor het kind te breien. Dat vest zouden de moffen maar meegenomen hebben en de kleine zullen ze wel met rust laten”.

En onvermoeibaar doorratelend, haalde zij alle herinneringen op aan hun gezamenlijke reis: de dood van de kinderen bij het bruggenhoofd, hoe de directrice van het weeshuis door een bom uiteengereten werd en hoe de Duitsers haar zijden kousen hadden gegapt.

Olja Iwantzowa, die de knot wol op haar bijna zwartverbrande armen uitgespreid hield, zat onbeweeglijk en zwijgend met een geheimzinnige en, naar het Oelja scheen, ongeruste uitdrukking in haar ogen voor zich uit te staren.

Oelja vond het onmogelijk, uit te leggen waarvoor zij was gekomen en zij vertelde alleen iets over de arrestatie van Viktors vader. Zonder de houding van haar armen te veranderen, keek Olja met een snelle blik naar oom Kolja en hij gaf haar die blik terug. Plotseling begreep Oelja dat oom Kolja niet ongastvrij was, maar ongerust over iets dat zij, Oelja, niet kende. Een vaag gevoel van onrust beving ook haar.

Met steeds diezelfde geheimzinnige uitdrukking in haar ogen zei Olja, met een scheef glimlachje, dat zij had afgesproken, Nina bij het park te ontmoeten en dat zij samer



direct weer terug zouden komen. Ze zei het zonder zich tot iemand in het bijzonder te wenden en ging direct weg. Marina praatte maar door, niet vermoedend wat er om haar heen gebeurde.

Even later kwam Olja met Nina terug.

„We hadden het daarnet over je in het gezelschap waar ik was. Zullen we er heen gaan om eens kennis te maken?“, vroeg Nina, zonder een glimlachje om haar lippen.

Zwijgend leidde zij Oelja door straten en over binnenplaatsjes, ergens midden in het centrum van de stad. Zonder naar Oelja te kijken liep zij voort en in haar wijd openstaande, bruine ogen lag een afwezige en grimmige uitdrukking.

„Wat is er gebeurd, Nina?“, vroeg Oelja zachtjes.

„Ze zullen het je dadelijk wel vertellen. Ik mag niets zeggen“.

„Weet je dat de vader van Vitja Petrof gearresteerd is?“ zei Oelja weer.

„Ja? Dat was wel te verwachten“, zei Nina met een handgebaar.

Zij gingen een standaardhuisje binnen, dat er net zo uitzag als alle andere huisjes rondom. Oelja was hier nog nooit geweest.

Een zwaargebouwde, oude man lag gekleed op een breed, houten bed. Zijn hoofd rustte in de hoge kussens en men zag alleen de lijnen van zijn grote voorhoofd, zijn vlezige neus en zijn blonde, dichte wimpers. Een bejaarde, magere vrouw met brede heupen en schouders, geel verbrand door de zon, zat naast het bed op een stoel te naaien. Twee mooie, jonge vrouwen met gevulde, blote benen zaten met de handen in de schoot in de vensterbank en keken Oelja nieuwsgierig aan.

Oelja groette hen. Nina bracht haar snel naar een andere kamer. In de grote kamer, achter de tafel, die bedekt was met broodjes en stukjes augurk, kruikjes en flessen wodka zaten een paar jonge mensen, waaronder één meisje. Oelja herkende Oleg, Wanja Zemnoechof en Evgeni Stachowitsj die in een van de eerste oorlogsdagen eens een lezing voor de komsomol van Perwomaika had gehouden. Twee van de jongens waren haar onbekend. En het meisje was Ljoeba „Ljoebka-van-het-toneel“, die Oelja bij het tuinhekje van haar huis had gezien op die gedenkwaardige dag. De omstandigheden van die ontmoeting stonden haar opeens weer zo helder voor ogen, dat zij zich even verbeeldde Ljoeba nog steeds bij



dat hekje te zien staan. Maar op hetzelfde ogenblik had zij alles begrepen en zij zag Ljoeba's gedrag nu opeens in het juiste licht.

Nina bracht Oelja de kamer in en ging direct weer weg. Oleg kwam haar tegemoet, werd een beetje verlegen, zocht met zijn ogen een plaats, waar hij haar kon laten zitten en glimlachte haar breed toe. En dat glimlachje verwarmde haar hart in het ogenblik dat zij dat onbegrijpelijke en verontrustende geheim zou gaan vernemen.

In de nacht dat Viktors vader was weggehaald, waren in de hele stad en omgeving bijna alle leden van de partij, functionarissen van de sowjet, lieden die openbare betrekkingen vervulden, vele leraren, ingenieurs en bekende mijnwerkers die niet op tijd hadden kunnen evacueren, gearresteerd.

Wolodja Osmoechin was de eerste die het had vernomen. Hij ging 's ochtends naar zijn werk en vernam daar dat men 's nachts de oude Ljoetikof gevangen had genomen. Maar het ergste en onoverkomelijkste bleek eerst enkele dagen later. Ljoebka kwam doodsbleek naar Oleg en deelde uit naam van Iwan Kondratowitsj mede, dat Oompje Andrei spoorloos was verdwenen.

De aan niemand anders dan Kondratowitsj bekende woning waar Walko zich verborgen hield, was dezelfde nacht dat Ljoetikof was gearresteerd, doorzocht. Zoals later bleek, zochten de Duitsers niet Walko, maar de man van de vrouw des huizes, die geëvacueerd was. En Oompje Andrei kon tijdig door de achterdeur en het schuurtje worden weggewerkt. Het voorval speelde zich in een van de kleine „Sjanghaienzen" af en hij slaagde erin zijn intrek te nemen bij de weduwe, waar hij indertijd zijn eerste onderhoud met Kondratowitsj had gehad.

Tegen de ochtend ging een van de kinderen uit de doorzochte woning naar de weduwe om te vragen of Oom Andrei goed was angekommen en van dat jongetje vernam Walko, dat er een ware razzia werd gehouden. Oom Andrei stuurde het jochie naar Kondratowitsj met het verzoek of deze even naar de weduwe wilde komen en daar — mocht hij Andrei niet thuis vinden — een half uurtje wachten. Daarna ging Oom Andrei, na aan de weduwe gezegd te hebben, dat hij dadelijk terug zou komen, de deur uit en verdween spoorloos.

Kondratowitsj wachtte bijna een uur bij de weduwe en



zocht toen alle plaatsen af, waar hij meende Oom Andrei nog te kunnen vinden. Maar op geen van die adressen wist iemand iets van Oompje af. En pas enige dagen later ontmoette Kondratowitsj een oude mijnwerker uit mijn No. 1-bis, die hem in vreselijke opwindning vertelde, dat in die gedenkwaardige nacht de Duitse gendarmes tegen de ochtend in zijn straat een voorbijganger hadden gearresteerd. En toen de voorbijganger van zich af begon te slaan, had hij gezien dat de man als twee druppels water — de oude bekruisigde zich zelfs — als twee druppels water leek op directeur Walko die, zoals iedereen wist, was geëvacueerd.

Maar wat de jongste zuster van Toerkenitsj vernam toen zij naar de woning van Pirozjok en Kowaljof was gerend, was al helemaal onbegrijpelijk en onrustbarend. Volgens hun ouders waren zij beiden, vlak voor het tijdstip, waarop de arrestaties begonnen, in de vroege avond, de deur uitgegaan. En later op de avond kwam hun collega-politieagent Fomin, die vroeg, waar zij konden zijn. Hij was bijzonder grof en onhebbelijk geweest toen hij hen niet aantrof. Daarna was Fomin 's nachts nog eens langs gekomen en had aldoor maar gezegd: „Die twee staat wat moois te wachten!”

Kowaljof en Wasja kwamen tegen de ochtend volkomen dronken thuis, hetgeen des te verwonderlijker was daar Kowaljof nooit dronk. Zij vertelden hun ouders, dat ze in de kroeg waren geweest en kropen, zonder zich iets van Fomin's bedreigingen aan te trekken, in hun bed. En 's ochtends was de politie gekomen en had hen gearresteerd Oleg, Toerkenitsj en Ljoebka hadden, in grote opwinding over alles wat er was gebeurd, Serjozjka Tjoelenin, Wanja Zemnoechof en Stachowitsj tot een vergadering bijeen geroepen. Die vergadering vond nu plaats in de woning van Toerkenitsj.

Op het ogenblik dat Oelja binnenkwam, bespraken zij de vraag of zij nu zelf moesten proberen de gedachte van Oom Andrei te verwezenlijken — een inval in de gevangenis doer en de gearresteerden bevrijden — of dat zij op bevelen en hulp uit Worosjilofgrad moesten wachten. Ljoebka bood aan, naar Worosjilofgrad te gaan, waar zij — zoals zij zeide — ondergrondse werkers kende.

„Ik zie geen enkele logica in jullie plannen”, zei Stachowitsj. „We waren bezig ons voor te bereiden, Ostapsjoek te bevrijden, we maakten er haast mee, we mobiliseerden de jongens en als ze nu Oom Andrei en de anderen erbij arres-



teren, dat wil dus zeggen als de hele zaak nog veel meer haast heeft en nog veel noodzakelijker is, dan wordt er voorgesteld er verder maar mee op te houden...."

Stachowitsj was zeer veranderd sedert de tijd, dat Oelja hem het laatste had gezien. Hij was mannelijker geworden, zijn bleke, smalle gezicht met de eigendunkelijke, zelfs hooghartige trek had meer uitdrukking gekregen. Kalm zulke geleerde uitdrukkingen als „logica", „objectief" en „resume-rend" hanterend, gaf hij rustig en weloverwogen zijn hoofd met de los naar achteren geworpen blonde haren rechtop, zijn lange, magere handen op de tafel geleund, zijn meningen te kennen.

„Niet ophouden, maar beter voorbereiden", merkte Wanja's doffe bas schuchter op.

„En ondertussen worden onze mensen vermoord", antwoordde Stachowitsj rustig.

„Waarom probeer je op onze gevoelens te werken? We hebben allemaal evenveel verdriet over die mensen", zei Wanja, schuchter door zijn brilleglazen kijkend, maar blijkbaar overtuigd van de juistheid van zijn standpunt. „We hebben onszelf en de jongens voorbereid in opdracht van de ondergrondse, om die te helpen. We hadden een verbindings-schakel met de politie, Wasja en zijn vriend. Nu hebben we niets meer. We moeten helemaal van voren af aan beginnen en we hebben twee, driemaal zoveel lui nodig als tevoren. We zijn toch zeker geen kleine kinderen", zei hij opeens kwaad.

„Zijn er bij de Perwomaikers moedige en toegedane jongens te vinden?", vroeg Stachowitsj Oelja op beschermende toon.

„Ja, natuurlijk", zei Oelja.

Oleg zweeg en zat met opgetrokken schouders nu eens oplettend en ernstig naar Stachowitsj en Wanja te kijken en dan weer nadenkend recht voor zich uit te staren. Zijn ogen waren als achter een sluier verborgen.

Toerkenitsj en Serjozjka zwegen. Oelja voelde, dat Stachowitsj hen allen met zijn belangrijkheid, zijn zelfvertrouwen en die boekenwoorden die hij met zoveel gemak gebruikte overdonderde.

Ljoebka kwam naast Oelja zitten.

„Ken je me nog?", vroeg zij fluisterend, „Herinner je je mijn vader?"

„Het gebeurde waar ik bij was...." fluisterde Oelja terug



en' zij vertelde Ljoebka op zachte toon iets van de laatste ogenblikken van Grigori Iljitsj.

„Ach, wat moeten we toch veel meemaken“, zei Ljoebka. „Weet je, ik haat die Duitsers zo, dat ik ze met mijn eigen handen in stukken zou kunnen scheuren“, zei ze met een kinderlijk wrede blik in haar ogen.

„Ja...., ja“, antwoordde Oelja zachtjes. „Zo af en toe voel ik zo'n wraaklust, dat ik bang voor me zelf ben. Ik ben bang dat ik nog eens iets overijlds doe“.

„Vind jij Stachowitsj aardig?“, fluisterde Ljoebka haar in het oor. Oelja haalde haar schouders op.

„Hij dringt zich wel een beetje op de voorgrond, weet je, maar hij heeft gelijk. Natuurlijk zijn er genoeg jongens te vinden“, zei Ljoebka, aan Sergei Lewasjof denkend.

„Het gaat niet alleen om die jongens, maar het gaat er ook om wie ons leiding zal geven“, fluisterde Oelja terug en — alsof zij het met hem had afgesproken — Oleg zei op hetzelfde ogenblik:

„Het gaat niet om de jongens, er zijn altijd genoeg moedige kerels te vinden, maar het is een kwestie van organisatie“. Hij zei het met een heldere, jonge stem, hij stotterde hevig en allen keken hem aan. „Wij zijn immers nog geen organisatie.. We zijn net b-bij elkaar g-gekomen om een en ander te bespreken“, zei hij met een naïeve uitdrukking in zijn ogen. „Nee, ga jij maar naar Worosjilofgrad, m'n beste, wij zullen wachten. Niet alleen maar wachten, maar een aanvoerder uitzoeken en ons bekwamen! En we zullen ons in verbinding stellen met de gevangenen ook“.

„Dat hebben we al eens geprobeerd“, spotte Stachowitsj.

„D-dat neem ik op me“, zei Oleg, hem een snelle blik toewerpend. „De familie van de gevangenen brengt boodschappen over en dan kunnen ze ook een briefje naar binnen smokkelen, in de schone was of in het brood“.

„Je kent de Duitsers niet“.

„Wij moeten ons niet naar de Duitsers richten, we moeten hen dwingen zich naar ons te richten“.

„Dit is allemaal niet au sérieux te nemen“, zei Stachowitsj zonder zijn stem te verheffen en de arrogante trek om zijn dunne lippen trad duidelijker naar voren. „Nee, zo hebben we bij de partisanen niet gewerkt. Neem me niet kwalijk, maar ik zal op mijn eigen manier handelen“.

Oleg werd purperrood.



„Wat is jouw mening, Serjozjka?“, vroeg hij, vermijnd Stachowitsj aan te zien.

„We moeten aanvallen“, zei Serjozjka, in verwarring gebracht.

„Zo is het. De nodige krachten worden wel gevonden, maak je maar niet ongerust“, zei Stachowitsj.

„Ik zeg jullie, dat we geen organisatie en geen discipline hebben“, zei Oleg vuurrood.

Op dit ogenblik opende Nina de deur en Wasja Pirozjok kwam de kamer binnen. Zijn gezicht zat vol schrammen en blauwe plekken en zijn ene arm hing in een doek. Hij zag er zo uitgeput en vreemd uit, dat allen onwillekeurig opstonden en zich naar hem toe bogen.

„Waar hebben ze jou zo te pakken gehad?“, vroeg Toerkenitsj na een kort zwijgen.

„Bij de politie“. Pirozjok stond bij de deur en keek met zijn zwarte roofdier-ogen vol kinderlijke smart en verlegenheid rond.

„En waar is Kowaljof? Heb je de onzen niet gezien?“, vroegen zij hem allen.

„Wij hebben niemand gezien. Ze hebben ons in de kamer van de chef geslagen“, antwoordde Pirozjok.

„Doe niet net of je een klein kind bent en vertel precies wat er gebeurd is“, zei Zemnoechof kwaad. „Waar is Kowaljof?“

„Thuis....Die kan nog niet opstaan. En wat zou er te vertellen zijn?“, zei Pirozjok met plotselinge woede. „De dag voor die arrestatie liet Solikofski ons bij zich komen en gaf het bevel dat we 's avonds gewapend bij hem moesten zijn. Hij zou ons een arrestatiebevel geven, voor wie zei hij niet. Het was de eerste keer dat hij ons daarvoor uitzocht en dat er zoveel arrestaties zouden zijn, wisten we natuurlijk niet. We gingen naar huis en we dachten, „moeten wij iemand van onze eigen mensen ophalen? We zouden het onszelf nooit vergeven“. Toen zei ik tegen Tolka: „Laten we naar Sinjoech gaan, naar de kroeg en een paar borrels pakken en we gaan vanavond niet naar Solikofski. Dan kunnen we morgen altijd nog zeggen, dat we zat waren“. Nou, we hebben erover gedacht en gedacht. Wat konden ze ons tenslotte doen? Wij stonden niet onder verdenking. Ze zouden ons hoogstens op onze bek slaan en eruit trappen. Zo is het ook gebeurd. Ze hebben ons drie dagen vastgehouden, verhoord, op onze bek geslagen



en daarna eruit getrapt", zei Pirozjok uitermate bedremmeld.

Bij alle ernst van de toestand, zag Pirozjok er zo jammerlijk en belachelijk uit en het was, alles tezamen genomen, zo kinderachtig dom, dat een verlegen glimlachje op de gezichten van de jongens verscheen.

„En d-dan d-denken s-sommige kameraden nog, d-dat ze in staat zijn, de Duitse gendarmerie aan te vallen", zei Oleg hevig stotterend en in zijn ogen verscheen een onvermurwbare woede.

### XXX.

Walko viel ten offer aan zijn eigen, onder stugge terughoudendheid verborgen, onstuimige overmoed.

Toen hij van de arrestaties in de stad hoorde, maakte hij zich zo ongerust over Kondratowitsj en Ljoetikof dat hij, gehoor gevend aan zijn eerste opwelling, zelf Ljoetikof ging waarschuwen: hij vermoedde dat het zetmateriaal — dat door Wolodja Osmoechin, Tolja Orlof en Zjora Aroetjoenjantz na het vertrek van de Duitse troepen in het park was opgegraven — bij de oude was verborgen. En vlak bij het huis van Ljoetikof werd Walko aangehouden door een politieagent die hem herkende.

Terwijl de jongens in Toerkenitsj' woning vergaderden, stonden Andrei Walko en Matwei Sjoelga, in dezelfde kamer waar Sjoelga enige dagen geleden met zijn kameraden was geconfronteerd, voor Meister Brückner en zijn plaatsvervanger Balder.

Beiden waren al niet jong meer. Breed en gedrongen stonden ze naast elkaar als een tweeling-eik in de vlakte. Walko was iets peziger, zwart, somber, het wit van zijn ogen fonkelde nors onder zijn samengegroeide wenkbrauwen, maar in het brede, met zwarte pikkeltjes bezaaide gezicht van Kostiejewitsj lag, ondanks de scherpe, mannelijke trekken, iets lichts en rustigs.

Er waren zo veel gearresteerden, dat zij in de loop van al



die dagen tegelijkertijd werden verhoord in de kamers van Meister Brückner, wachtmeester Balder en de politiechef Solikofski. Maar Walko en Kostiejewitsj waren tot nog toe niet één keer lastig gevallen. Zij kregen zelfs beter te eten dan toen Sjoelga alleen was. En al die dagen hoorden Walko en Matwei Kostiejewitsj van achter de muren van hun cel kermen en gevloek, het gestamp van zware schoenen, het kleppen en kletteren van wapens en het geluid van rinkelden emmers en kletsend water als het bloed van de vloeren werd geschrobd. Soms drong uit een verre cel het geschrei van een kind tot hen door.

Zij werden met ongebonden handen naar het verhoor geleid en zij trokken daaruit de conclusie dat men zou proberen hen om te kopen en te bedriegen met zachtheid en list. Maar opdat zij de orde — „die Ordnung” — niet zouden verbreken, bevonden zich behalve de tolk nog vier gewapende soldaten in het kabinet van Meister Brückner. En onderofficier Fenbong, die hen uit de cel had gehaald, stond, met een revolver in zijn hand, achter hen.

Het verhoor begon met het opnemen van de antecedenten van Walko en Walko vertelde wie hij was. Hij was een in de gehele stad bekend man, zelfs Sjoerka Reiband kende hem precies en toen de vragen van Meister Brückner werden vertaald, zag Walko in Sjoerka Reiband's zwarte ogen een uitdrukking van vrees en felle, bijna persoonlijke nieuwsgierigheid.

Daarna vroeg Meister Brückner Walko, of hij de man die naast hem stond allang kende en wie hij was.

Walko lachte even. „We hebben in de cel kennis met elkaar gemaakt”, zei hij.

„Wie is hij?”

„Zeg tegen je baas, dat hij het niet hoeft te proberen”, zei Walko grimmig tegen Reiband. „Hij begrijpt toch zeker zelf wel, dat ik alleen weet wat deze burger me zelf verteld heeft”.

Meister Brückner zweeg en zette ogen op als een oude uil. Men zag hem duidelijk aan, dat hij niet wist, wat hij verder moest vragen en dat hij alleen maar mensen verhoren kon die werden gefolterd, en dat hij, Meister Brückner, het daarvoor heel moeilijk en vervelend had. „Als hij zich een behandeling wil verzekeren”, zei hij, „die beantwoordt aan zijn positie, laat hem dan de mensen opnoemen, die met hem voor zijn ondermijnende werkzaamheden hier gebleven zijn”.



Reiband vertaalde.

„Ik ken die mensen niet. En ik denk niet, dat er tijd is geweest om ze te benoemen. Ik zelf ben van de Donetz teruggekomen. Ik was er niet vlug genoeg bij om te evacueren. Iedereen kan dat bevestigen”, zei Walko, eerst Reiband en dan Meister Brückner met zijn woeste zigeunerogen aankijkend.

In het onderste gedeelte van het gelaat van Meister Brückner, daar waar zijn kin in zijn hals overging, traden een paar dikke, arrogante rimpels te voorschijn. Zo bleef hij even staan, nam toen uit een sigarenkoker, die op zijn tafel lag een sigaar zonder bandje, stak die Walko met twee vingers toe en vroeg:

„Bent U ingenieur?”

Walko was een oude, tegen het einde van de burgeroorlog uit de mijnwerkersstand voortgekomen bedrijfsdirecteur, die in de jaren dertig de Industriële Academie had doorlopen. Het zou onverstandig zijn, de Duitser dit alles te vertellen en veinzend de hem toegestoken sigaar niet te zien, beantwoordde Walko Brückner's vraag bevestigend.

„Iemand van Uw ontwikkeling en ervaringen zou, als hij dat wenste, onder de Nieuwe Orde een veel hogere en financieel zorgenvrije positie kunnen innemen”, zei Meister Brückner en liet, Walko nog steeds de sigaar voorhoudend, met een bedroefd gebaar zijn hoofd opzij vallen.

Walko zweeg.

„Aannemen.... neemt U die sigaar aan”, zei Sjoerka Reiband op sissende fluisterton, Walko met angstige ogen aankijkend.

Alsof hij Reiband niet had gehoord, bleef Walko zwijgend, met een vrolijke uitdrukking in zijn ontembare zigeunerogen Meister Brückner aankijken.

De grote, gele, gerimpelde hand waarmee Meister Brückner de sigaar vasthield, begon te trillen.

„Het gehele steenkolengebied van de Donetz met alle mijnen en fabrieken staat nu onder leiding van de „Oostcompagnie voor de Exploitatie van Steenkool- en Metallurgische Bedrijven”, zei Meister Brückner en hij zuchtte alsof het hem zwaar viel deze woorden uit te spreken. Toen liet hij zijn hoofd nog wat meer opzij zakken en, Walko met een beslist gebaar nogmaals de sigaar toestekend, zei hij:

„In opdracht van de Compagnie bied ik U de post aan van



hoofdingenieur bij het plaatselijke directoraat". Bij deze woorden scheen Sjoerka Reiband het te besterven. Hij trok zijn hoofd tussen zijn schouders en vertaalde Meister Brückners woorden alsof hij er in stikte.

Walko keek zwijgend naar Meister Brückner. Zijn zwarte ogen vernauwden zich en toen sloeg hij met een brede en bliksemsnelle uithaal van zijn sterke, gebruinde vuist Meister Brückner recht tussen de ogen. Brückner liet een klagelijk geknor horen, de sigaar rolde uit zijn hand en hij sloeg, recht achteruit, als een blok tegen de grond.

Een paar seconden stond iedereen in de kamer met starre ontzetting naar Meister Brückner te kijken, die onbewegelijk, zijn bolle gespannen buik als een koepel over zijn massieve gestalte afgetekend, op de grond bleef liggen.... Toen week de verstarring en als bij toverslag werd Meister Brückners kabinet het toneel van een wilde activiteit.

Wachtmeester Balder had — gedrongen, zeer vettig, rustig — gedurende het gehele verhoor zwijgend bij de tafel gestaan. Langzaam en slaperig had hij zijn waterige, geraffineerde oogjes door de kamer laten dwalen en bij ieder benauwd snurkgeluidje van zijn regelmatige ademhaling zwol en slonk zijn paffige, levenloze borst als een klomp gistend en blubberend deeg. Toen het ogenblik van verstarring voorbij was, liep hij rood aan en schreeuwde, terwijl hij op zijn benen stond te trillen: „Pak hem!”

Onderofficier Fenbong en de soldaten wierpen zich op Walko. Maar hoewel Fenbong vlakbij stond, gelukte het hem toch niet Walko te grijpen, want op dat ogenblik sloeg Matwei Kostiejewitsj, onder het uitstoten van de schrikanjagende, onbegrijpelijke krijgsroep: „Oech, Siberië van onze Tzaar” met één slag onderofficier Fenbong in de verste hoek van het kabinet en rende, als een dulle stier, met zijn hoofd vooruit op de soldaten in.

„Mooi. Oh, prachtig Matwei!”, riep Walko geestdriftig, zich uit de handen van de soldaten losscheurend om op de vette, purperrode wachtmeester toe te stormen. Deze strekte zijn mollige, grauwe handjes voor zich uit en gilde als bezeten: „Niet schieten! Hou ze vast, hou ze, die verdommelingen!”

Matwei Kostiejewitsj smakte met ongelofelijke kracht van vuisten, benen en hoofd de soldaten opzij en de bevrijde Walko stortte zich op wachtmeester Balder, die, met bij zijn dikte onverwachte lenigheid, achter de tafel vluchtte.



Fenbong wilde zijn chef opnieuw te hulp schieten, maar Walko gooide hem, kwaadaardig zijn tanden tonend, een laars tussen de benen en de onderofficier ging tegen de grond.

„Oh, prachtig Andrei!”, riep Kostiejewitsj tevreden, terwijl hij, als een stier zijn romp van links naar rechts werpend, bij iedere wending een soldaat van zich afwierp.

„Spring uit het raam, versta je?”

„Kom jij eerst bij mij!”

„Oech, Siberië van onze Tzaar”, brulde Kostiejewitsj schor en zich met een machtige ruk uit de handen der soldaten bevrijdend, stond hij plotseling naast Walko, greep de stoel van Meister Brückner en zwaaide die boven zijn hoofd.

De soldaten, die weer in de aanval wilden gaan, deinsden terug. In Walko's ogen blonk een wilde roes. Met kwaadaardig opgetrokken lippen greep hij alles van de tafel wat erop stond — het inktstel, een presse-papier, een metalen bord — en smeed dat uit alle kracht en met zulk een ontembare woede, met zoveel gekraak en lawaai naar zijn tegenstanders, dat wachtmeester Balder, zijn kalige hoofd met zijn mollige handjes bedekkend, op de grond zakte en Sjoerka Reiband, die zich tot nu toe tegen de muur had gedrukt, zachtjes jammerend onder de divan kroop.

In het begin, toen Walko en Kostiejewitsj de strijd aanbonden, werden zij beheerst door dat hoogste gevoel van bevrijding, dat dappere, sterke mensen, die weten dat zij ten dode zijn opgeschreven, vervult, en die laatste, wanhopige uitbarsting van hun levenswil vertienvoudigde hun krachten. Maar in de loop van het gevecht begrepen ze plotseling, dat hun vijand hen niet kon, niet mocht doden, dat hij daar eerst orders voor moest afwachten. En dat vervulde hen met zulk een triomphantelijk gevoel van volledige vrijheid en straffeloosheid, dat zij onoverwinnelijk werden.

Bebloed, ontembaar, vreesaanjagend stonden zij schouder aan schouder tegen de muur gedrukt en niemand durfde hen naderen.

Toen joeg Meister Brückner, die weer tot bewustzijn was gekomen, de soldaten opnieuw op hen af. Gebruik makend van dit nieuwe handgemeen, kroop Sjoerka Reiband onder de divan vandaan, naar de deur. Even later renden nog enige soldaten het kabinet binnen en alle Duitsers die in de kamer waren, wierpen zich gezamenlijk op Walko en Kostiejewitsj. Zij sleepten de twee vermetele strijders over de vloer, en



ongeremd uiting gevend aan hun woede, sloegen en schopten zij hen met vuisten, voeten en knieën en bleven hen folteren, lang nadat het licht in Walko's en Kostiejewitsj' ogen was gedooft.

Het was nu dat donkere, stille uur vlak voor zonsopgang, als de jonge maan al van de hemel is verdwenen en de heldere ster die in de volksmond „het ochtendlichtje” heet nog niet is opgekomen — als de natuur zelve, als uitgeput, nog in diepe rust is en de zoetste sluimer de ogen der mensen gesloten houdt, als zelfs in de gevangenen de vermoeide beulen en slachtoffers slapen.

In dit rustige uur, vlak voor de morgenstond, ontwaakte Matwei Sjoelga uit een diepe, van alles vergetelheid brengende, droomloze slaap. Hij ontwaakte, draaide zich nog even op zijn andere zij ging toen overeind zitten. Vrijwel op hetzelfde ogenblik ontwaakte, met een geluidloos steunen — het was bijna geen steunen, maar een zucht, zo stil was dat geluid — ook Andrei Walko. Zij gingen naast elkander op de donkere vloer zitten en brachten hun gezwollen, met gestold bloed bedekte gezichten dicht bij elkaar.

Geen straaltje licht drong in de benauwde cel door, maar het scheen hen toe, dat zij elkaar zagen. En ieder vond de ander sterk en schoon.

„Je knokt goed, Andrei!”, zei Matwei Sjoelga hees en plotseling schuin naar achteren op zijn armen leunend, schaterde hij het uit alsof zij beiden in vrijheid waren.

Walko viel hem met een schor en vrolijk gegrinnik bij.

„En jij bent een echte kozak, Matwei, God-zal-je-die-spielen-laten-houden”.

„Ha, ha! Die hebben gedacht, dat de revolutionnairs bij ons net zulke tamme, vriendelijke mannekes zijn als bij hun”, hoonde Sjoelga. „Je weet wel van die revolutionnairs die, toen er gevochten werd en zij een station moesten bezetten, naar de kassa renden en een perronkaartje namen.... Nou weten ze tenminste eens wat een revolutionnaire communist is. Die hebben het eens gevoeld, ha-ha-ha”.

„Ha-ha-ha”, stemde Walko met hem in.

En in de stilte van de donkere nacht deed hun vreesaanjagend heldengelach de muren van de gevangenis dreunen.

's Ochtends kregen zij geen eten en de gehele dag werden zij niet verhoord. Die dag werd niemand verhoord. Het was stil in de gevangenis. Slechts een gedempt gesprek drong



als het gemurmel van een bosbeekje tot hen door. Tegen de middag kwam een dof ronkende personenauto naar de barak en reed enige tijd later weer weg. Kostiejewitsj, gewend vanachter de muren van zijn cel alle geluiden te onderscheiden, wist dat deze auto altijd kwam als Meister Brückner of zijn plaatsvervanger het gebouw verliet.

„Ze zijn naar hun baas gegaan”, zei Sjoelga zacht en ernstig.

Zij keken elkaar aan en zeiden geen woord, maar zij wisten beiden dat hun einde nabij was en dat zij bereid waren te sterven. En het moest wel zo zijn, dat alle andere mensen in de gevangenis dat ook wisten, zulk een rustig, plechtig zwijgen heerste rondom.

Zo zaten zij zwijgend enige uren naast elkaar, alleen met hun geweten. Het begon al te schemeren.

„Andrei”, zei Sjoelga zachtjes, „ik heb je nog niet verteld hoe ik hier terecht ben gekomen. Luister....”

Hij had in zijn eenzaamheid al zo vaak over die dingen nagedacht, maar nu hij dit alles ging vertellen aan de mens met wie hij zich met reiner en onverbrekelijker banden dan die dezer wereld verbonden wist, nu kermde Matwei Sjoelga van kwellende wroeging. Hij zag weer het vrijmoedige, door werk en leed gegroefde gelaat van Liza Rybalowa voor zich en die heftige, moederlijk-liefhebbende blik waarmee zij hem ontmoette en volgde. Hij durfde er niet aan te denken, hoe het had kunnen gebeuren, dat hij, in zijn situatie, meer vertrouwen had gesteld in twijfelachtige aanwijzingen, dan in de beste vriendin van zijn jeugd, in de eenvoudige en natuurlijke stem van zijn eigen innerlijk.

En zonder zichzelf te sparen, vertelde hij Walko wat Liza Rybalowa had gezegd en wat hij, Sjoelga, haar in zijn zelfoverschatting had geantwoord en hoe zij hem niet weg wilde laten gaan en hem had aangekeken als een moeder en hoe hij toen toch was weggegaan.

Hoe meer Sjoelga vertelde, hoe somberder Walko's gezicht werd.

„Papier!”, riep hij uit. „Je hebt het papier meer geloofd dan een mens”, zei hij met diepe droefheid in zijn stem. „Ja, dat gebeurt ons wel vaker.... We schrijven immers zelf zoveel papieren. En naderhand merken we niet, dat ze ons boven het hoofd gegroeid zijn....”

„Dat is nog niet alles, Andrei”, zei Sjoelga treurig. „Ik moet je nog vertellen van Kondratowitsj....”



En hij vertelde Walko hoe hij had getwijfeld aan Kondratowitsj, die hij toch vanaf zijn jeugd had gekend, hoe hij had getwijfeld toen hij de geschiedenis van Kondratowitsj' zoon vernam en hoorde dat de oude die geheim had gehouden, toen hij zijn huis voor het illegale werk beschikbaar stelde. Matwei Kostiejewitsj herinnerde zich dit alles weer en hij durfde er niet aan te denken, hoe het had kunnen gebeuren dat een eenvoudige affaire, die in het leven van zoveel mensen voorkomt, Kondratowitsj in zijn ogen had kunnen bezoedelen terwijl hij tegelijkertijd behagen schepte in een man als Ignat Fomin, van wie hij niets wist en die alleen maar onaangename eigenschappen had.

En Walko, die dit alles reeds uit de mond van Kondratowitsj zelf en daarna nog van Serjozjka Tjoelenin had vernomen, werd nog somberder.

„Het uniform“, zei hij hees, „onze uniformziekte.... We zijn er zo aan gewend geraakt, dat onze mensen het beter hebben dan hun vaders onder het oude regime en we willen zo graag, dat het ze nog beter gaat, dat we ieder mens in uniform willen zien — met glimmende knopen en geperste broek. Kondratowitsj, een goddelijk-goed mens, paste niet in het uniform en je vond hem slecht. En die verdomde Fomin past precies in het uniform — het zat hem als gegoten. Maar van binnen was hij zwarter dan de nacht. Eens hebben we gezien hoe zwart hij was, maar we hebben hem weer wit geverfd, we hebben hem op laten klimmen, hem verheerlijkt! We hebben hem in zijn uniform geperst en het uniform heeft ons blind gemaakt... En daar moet jij nu met je leven voor betalen“.

„Dat is de waarheid. Dat is de heilige waarheid, Andrei“, zei Matwei Kostiejewitsj. En hoe smartelijk datgene waar zij over spraken ook was, zijn ogen glansden plotseling in een helder licht.

„Hoeveel dagen en nachten zit ik hier al niet en er is geen uur voorbij gegaan, dat ik daar niet over gedacht heb.... Wij zijn maar kleine mannetjes, Andrei. We hoeven niet uit te gaan rekenen hoe zwaar de last was, die ten bate van ons volk op onze schouders heeft gelegen. En vele waren in ons leven de ijdelheden, de papieren, de uniformen, uiterlijkheden, schijn, mooi-praterij en vlagvertoon“, hoonde Sjoelga. „Maar het kostbaarste op de wereld, waar het de moeite voor waard is te leven, te ploeteren en te sterven, dat zijn onze mensen,



dat is de mens! Is er op de hele wereld iets mooiers dan onze mens? Hoeveel lasten en tegenslagen heeft hij niet op zich genomen — voor ons land, terwille van ons volk. In de burgeroorlog at hij zijn twee sneedjes brood en hij kankerde niet. Tijdens de opbouw stond hij in de rij en droeg kleren als vodden, maar hij versjacherde zijn eerstgeboorne-recht van sowjet-mens niet voor zijden prullen. En in deze vaderlandse oorlog legde hij vol overgave, met trots in het hart, zijn hoofd op het blok, nam iedere tegenslag en moeite op zich — zelfs de kinderen hebben dat gedaan, om van de vrouwen maar te zwijgen — en dat zijn allemaal ónze mensen, net zulke lui als jij en ik. Wij zijn uit hen voortgekomen. Al onze grote, verstandige, geniale, beroemde mensen zijn uit hen voortgekomen, uit het eenvoudige volk. En vraag nou eens aan de secretaris van het een of andere districtsbestuur of aan de voorzitter van een uitvoerend comité, die een jaar of vijf, zes in zijn district heeft gewerkt, wie van de mensen uit zijn gebied hij kent? Nou ja, de werkers van de partij kent hij natuurlijk, en de stachonoftzi kent hij en de beste kerels van de kolchoz. De vooraanstaande intellectuelen kent hij ook, misschien. Maar dacht je dat dat genoeg was? Als ik vijf, zes jaar in een gebied zit, dan moet ik alle mensen die daar wonen persoonlijk kennen en dan moet ik weten hoe ze het maken en waarvan ze leven. Dan pas mag ik me een werker voor het volk noemen. „Dat is toch niet mogelijk”, zeggen ze. „Je hebt toch al genoeg te doen”. Maar als jij vijf, zes jaar op je mijn zit, of tien, dan is er geen excuus voor je te vinden als je niet al je arbeiders persoonlijk kent, als je niet weet wie die vent is en die, hoe hij leeft en wat hij van het leven verlangt. Heeft dan niet iedere sowjet-mens, tot en met de gewoonste en simpelste er recht op, dat de verantwoordelijke landsdienaar die onmiddellijk boven hem staat, hem persoonlijk kent en weet wat zijn noden zijn? Hij heeft er recht op. Hij heeft dat recht met zijn werk en zijn offers verdiend. Wij werkers voor het volk moeten in iedere mens het zelfvertrouwen wekken, zijn gevoel van trots en in de ogen van de hele wereld de grootsheid en waardigheid van onze mens verhogen”, besloot hij geestdriftig.

En Walko zei alleen maar: „Dat alles is de waarheid, Matwei, de heilige waarheid”.

„Ach Andrei”, hervatte Sjoelga, „Toen ik van Liza Rybalowa wegging, zag ik daar drie jongens en een meisje. Haar zoon



en dochter en, als ik mij goed herinner, twee van hun kameraden.... Wat hadden ze een ogen, Andrei! Als je eens wist, hoe ze me aankeken! Op een nacht ben ik hier in mijn cel wakker geworden en er ging een rilling door mij heen toen ik aan die ogen dacht. Komsomoltzen! Dat waren echte komsomoltzen. Hoe kon ik zo aan ze voorbij gaan? Hoe kon dat gebeuren? Waarom? Maar ik weet wel waarom. Ik heb een jaar of tien als plaatsvervangend president van een districtsbestuur gewerkt en iedere keer kwamen die komsomoltzen weer naar me toe: „Oompje Matwei, hou eens een lezing voor ons over de zuivering, over de uitzaai, over het plan voor ons district, over de bijeenkomst van de provinciale sowjet, komt er niet op aan waarover”. En dan zei ik, zoals wij allemaal. „Ik heb geen tijd, hoor. Zie jullie maar hoe je je redt met je kosomol”. En een andere keer kom je er niet onder uit en dan zeg je ze een lezing toe en dan is het zo moeilijk om je woord te houden! Weet je, dan moet je lijsten nazien bij de landbouwafdeling en er moet een commissie worden samengesteld voor de verdeling van het land en dan moet je absoluut nog even naar de directeur van de mijnadministratie, al was het maar een uurtje — hij is vijftig geworden en zijn zoontje is bijna een jaar en nou is hij zo trots, dat hij er een grote verjaardag en een doopfeest tegelijk van maakt! Als je niet komt, voelt-ie zich beledigd. Dan kom je er met al die dingen niet toe om je voor te bereiden en op de avond van die lezing ren je naar de zaal en zeg je zo maar wat „in grote trekken” en „in het algemeen” en dan sta je dingen te vertellen waar je zelf van zit te gapen, laat staan die jongens. Ai, wat een schande”, zei hij plotseling en zijn brede gezicht werd donkerrood toen hij het in zijn handen verborg. „Ze verwachten een goed, een sterk woord van je, dat ze weten wat ze moeten doen en hoe ze moeten zijn en jij zegt „in grote trekken” en „in het algemeen”.... Wie is de eerste opvoeder van onze jeugd? De schoolmeester! En hoe gedragen we ons tegenover die schoolmeester? Meester, leraar, wat een woord....! We hebben immers nog samen op de school van de pastorie gezeten? Je bent er een jaar of vijf eerder af gegaan dan ik en je herinnert je toch zeker ook nog wel meester Nikolai Petrowitsj, die vijftien jaar lang de jongens van ons dorp heeft onderwezen, tot hij aan de tering doorging. Ik herinner me nog als de dag van gisteren, hoe hij ons vertelde, hoe de wereld in elkaar zat — de zon, de aarde en



de sterren. Hij was misschien de eerste, die in ons het geloof in God aan het wankelen bracht en ons de ogen voor de wereld opende....Leraar, meester, het is gemakkelijk gezegd. In ons land, waar ieder kind naar school gaat, daar staat de schoolmeester op de bovenste sport van de ladder. De toekomst van onze kinderen, van ons volk ligt in zijn handen en in zijn gouden hart! Als we hem op straat tegenkomen, moesten we uit eerbied al vijftig meter van te voren onze hoed afnemen. En wat doen we? We stellen meer prijs op de lui die bij het districtsbureau werken, omdat we nu eenmaal dag aan dag tegen die smoelen opkijken en denken dat ze niet te vervangen zijn! Ik schaam me, als ik eraan denk, hoe ieder jaar, als er weer over de inrichting en verwarming van de scholen beraadslaagd moet worden, de directeuren ons bij de deur opwachten om ons een beetje hout en steenkool af te bedelen. En we vinden het niet eens een verdomde schande! „Ik heb het plan voor de steenkool vervuld”, denken we, „en er is meer graan geproduceerd dan waarop gerekend werd, vlees heb ik afgeleverd, wol heb ik afgeleverd, ik heb de nieuwe secretaris van het provinciaal bestuur een welkomstgroet gestuurd, laat me nou verder maar met rust”. Is het zo of niet?”

En Walko zei weer: „Het is de heilige waarheid, Matwei”.

„En wat zijn we zelf voor mensen?”, vervolgde Kostiejewitsj opgewonden. „We komen zelf midden uit het volk, uit de onderste lagen. We zijn zelf kinderen van het volk en zijn dienaren. In het jaar '17 al, toen ik Leonid Rybalof hoorde spreken, begreep ik, dat er geen groter geluk is dan je volk te dienen. En dat heeft mijn hele lot van actieve communist bepaald. Herinner je je onze ondergrondse nog in de partisanentijd? Waar hebben wij, kinderen van analphabeten, de kracht en de moed vandaan gehaald, waarmee we de Duitsers en de Witten konden weerstaan en overwinnen? Toen dachten we, dat dát het moeilijkste was — overwinnen — en daarna wordt alles steeds gemakkelijker. Maar het moeilijkste moest nog komen! Weet je nog de comité's van onbemiddelde boeren, de lijdelijke tegenstand, de koelakkenbenden en de bandieten van Magnof en toen opeens, pats-d'r-bovenop, de N.E.P.!)

\*) N. E. P. = Nieuwe Economische Politiek, een noodmaatregel der Sovjet-regering, kort na de verwoestende oorlog tegen de interventionisten, waardoor tijdelijk het „particulier initiatief” weer werd ingeschakeld.

N. v. d. V.



Ga maar naar de handelsschool! Nou ja, goed, we hebben handel gedreven, we hebben het wel geleerd".

"En weet je nog hoe we de mijnen weer op gang hebben gebracht?", vroeg Walko, plotseling heel levendig. „Ik was toen pas gedemobiliseerd en ze bombardeerden me meteen tot directeur van dat oude, kromme kreng dat nu uitgeput is, daar zit geen mud kolen meer in. Dat was nog eens wat moois! Ai-ai-ai! Ik had voor geen cent ervaring in zaken doen en techniek, de specialisten\*) saboteerden, alle machines kapot, geen electra, de bank gaf geen crediet meer, we hadden gewoon geen geld meer om de arbeiders te betalen en Lenin zond maar telegrammen: „Levert steenkool! Redt Moskou en Petersburg". Voor mij waren die telegrammen een soort heilige roepstem. Ik heb met Lenin gesproken, zoals ik nou met jou spreek. Dat was op de tweede zitting van de sowjets, tijdens de omwenteling in October. Toen was ik nog soldaat. Ik herinner me, dat ik naar hem ben toegegaan en zijn hand heb vastgepakt. Ik kon haast niet geloven dat hij net zo een levend mens was als ik.... Nou, wat denk je? Ik heb kolen geleverd".

"Ja, zo was het. In die tijd ging ik in het partijkader werken. Toen noemden ze ons nog afdelingsfunctionaris. Tegenwoordig heet het al districtsfunctionaris", zei Sjoelga met een glimlachje. „En waar hebben ze onze vriend de afdelingsfunctionaris — of districtsfunctionaris, hoe je hem noemen wilt — in de loop van de jaren niet al mee opgescheept! Waarachtig, zoveel sowjetwerkers er ooit waren of zijn, nog nooit hebben ze iemand zo te grazen gehad als ons", zei hij met een gelukkige uitdrukking op zijn gezicht.

"Nou, ik dacht toch, dat onze vriend de bedrijfsleider niet voor jullie onderdoet", grinnikte Walko.

"Nee, werkelijk, voor onze vriend de districtsfunctionaris moesten ze een eeuwig monument oprichten. Ik had het aldoor maar over het plan, het plan en nog eens het plan. Probeer het maar eens, jaar in jaar uit, jaar in jaar uit, dag na dag, ieder uur opnieuw miljoenen hectaren land te laten omploegen, zaaien, oogsten, dorsen, aan de regering afleveren en op arbeidswaarde schatten. En dan krijg je je maalkosten en de bietenoogst en de zonnebloemen en de wol en je moet vlees afleveren en de veestapel uitbreiden en de tractoren aan-

\*) Specialisten; zo werden de dikwijls contra-revolutionaire vaklieden en deskundigen genoemd die voor de Sovjet-regering werkten. N. v. d. V.